

POLITIET

Hatkriminalitet mot nasjonale minoriteter og urfolk

Et veiledningshefte med vekt
på historiens betydning

Innhold

1. Introduksjon.....	3
2. Norges nasjonale minoriteter og urfolk	4
2.1 Utbredelse.....	6
2.2. Opprinnelse	6
2.3 Mangfoldet internt i gruppene	7
2.4 Historiens betydning i etterforskning av hatkriminalitet	8
3. Fornorskningspolitikken.....	9
3.1 Hvorfor bør politiet kjenne til denne historien?	9
3.2. Fornorskningspolitikken bakteppe.....	9
3.3 Eksempler på fornorskningspolitikken, nasjonale minoriteter	10
3.3.1 Romanifolket/tatere	10
3.3.2 Romer	12
3.3.3 Skogfinner	14
3.3.4 Jøder	15
3.3.5. Kvener/Norskfinner	18
3.4 Eksempler på fornorskningspolitikken, urfolk	20
3.5.1 Språk og kultur	21
3.4.2 Rasehygieneteori	22
3.5 Grunnlag for status som nasjonale minoriteter	24
3.6 Grunnlag for status som urfolk	24
Altasaken	25
4. Antisiganisme, antisemittisme, og antisamisme.	26
4.1 Antisamisme	27
4.2 Antisemittisme.	31
4.3 Antisiganisme	34
4.4 Hat mot Skogfinner og Kvener.....	37
5. Rettslige vurderinger.....	38
5.1 Innledning.....	38
5.2 Nærmere om straffbar diskriminering	39
5.3 Nærmere om vanlige straffbare handlinger som har sin bakgrunn i etnisitet	40
5.4 Nærmere om hatefulle ytringer	41
5.4.1 Skillet mellom sak og person.....	42
5.4.2 Tolkingsutfordringer.....	43
5.4.3 Terskel for hva som er hatefullt	45
6.Fornorskningens betydning og effekt i dag	46
Referanseliste	49

Rapporten er skrevet av Seniorrådgiver Ingjerd Hansen (ihansen@politiet.no) og politiadvokat Kai Spurkland (Kai.spurkland@politiet.no). Spørsmål kan rettes også til Nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet på Oslo. oslo.hatkriminalitet@politiet.no)

1. Introduksjon

Målet med denne rapporten er å styrke kunnskapsgrunnlaget for etterforskning av hatkriminalitet overfor Norges nasjonale minoriteter og urfolk. Følgende tema vil berøres:

1. Innføring i hvem som har status som nasjonale minoriteter og urfolk, og noe kunnskap om disse gruppene.
2. Kunnskap om fornorskningshistorien. Det er vektlagt utdrag som kan gi økt forståelse av ord, forestillinger og stereotyper som gjenfinnes i hets mot gruppene i dag, og den betydningen denne historien har i dag.
3. Kunnskap om grunnlaget for status som nasjonale minoriteter og urfolk.
4. Kunnskap om begreper som antisiganisme, antisemittisme, og antisamisme.
5. Lovverk og dommer som har særlig betydning for temaet

Rammen for rapporten tillater kun å gi et lite innblikk. Lesere oppfordres derfor på det sterkeste å søke egen kunnskap i tillegg.

2. Norges nasjonale minoriteter og urfolk

De nasjonale minoritetene er grupper som har en lang historie i landet de lever i, uten at de er urfolk. Det er altså innvandrede grupper som kom for svært lenge siden. Følgende 5 grupper har status som **nasjonal minoritet** i Norge:

- Jøder
- Kvener/norskfinner
- Romanifolk/tatere
- Romer
- Skogfinner

Disse gruppene ble gitt offisiell status som nasjonal minoritet i Norge i 1998, da Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter¹. I begrunnelsen for at disse gruppene ble gitt denne statusen, ble det vektlagt deres lange historiske tilknytning til landet², men også overgrep og diskriminering som disse gruppene har vært utsatt for, av staten.

Det som kjennetegner urfolk er den langvarige tilstedeværelsen og tilknytningen til de tradisjonelle landområdene – før landegrenser ble tegnet. Samene har status som den eneste **urfolket** i Norge. Det er flere ulike samiske språkgrupper i Sápmi – et område som strekker seg over Norge, Sverige, Finland og Russland. De samiske språkene med lang historie i Norge er³:

- Skoltesamisk
- Nord-samisk
- Lulesamisk
- Pitesamisk
- Umesamisk og
- Sør-samisk

Helt sentralt for statusen som urfolk er *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*, som Norge som første land ratifiserte i 1990. Den trådte i kraft i 1991⁴ og definerer urfolk slik:

Folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrenser ble fastlagt, og som - uansett deres rettslige stilling - har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner⁵.

¹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/euoparadets-rammekonvensjon/euoparadets-rammekonvensjon/id2362518/>

² Banik, Vibeke Kieding: *nasjonale minoriteter i Norge* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 4. september 2024 fra https://snl.no/nasjonale_minoriteter_i_Norge

³ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/id1404/> Det er flere samiske språk enn dette i Sapmi, men de nevnte har sterkest fotfeste i Norge

⁴ *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* - [regjeringen.no](https://www.regjeringen.no). Se også Grunnloven §108, *Kongeriket Noregs grunnlov* - E. Menneskerettar - Lovdata, Sameloven *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)* - Lovdata, og dessuten regjeringens samleside her om grunnlag for samepolitikken: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/grunnlaget-for-samepolitikken/id87039/>

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/hvem-er-urfolk/id451320/>

Samene har vært bosatt i Norge siden før statsgrensene i nord ble trukket.

Alta-saken⁶ var svært viktig for at samene ble anerkjent som urfolk i Norge. Denne gav startskuddet for Samerettsutvalget, som ble opprettet i 1980 (rapport levert i 1984). Utvalget la grunnlag for

- Sameloven av 1987,
- En egen grunnlovsbestemmelse av 1988 om samenes rettigheter,
- Opprettelsen av Sametinget, som ble åpnet i 1989.

Kartet under, hentet fra store norske leksikon, viser omtrentlig utbredelse av de samiske språkene. Men grensene mellom dem var og er glidende. Historisk sett var de samiske områdene større enn på dette kartet, blant annet ned til det som i dag er Innlandet fylke. Kartet kan likevel sees som en omtrentlig illustrasjon på hvor de ulike samiske gruppene tradisjonelt har hatt sine kjerneområder.

De samiske språkene er ganske forskjellige fra hverandre, og som hovedregel så ulike at man ikke forstår hverandre, men det er noen likheter, særlig mellom noen av språkene. Pitesamisk, umesamisk og skoltesamisk er så å si utryddet i Norge (selv om det i dag jobbes med å revitalisere dem gjennom noen prosjekter på både svensk norsk og finsk side), og de har heller ikke offisiell status som minoritetsspråk, noe lulesamisk, nord-samisk og sørsamisk har. Kvensk, romanes og romani er også definert som minoritetsspråk⁷.

Utbredelsen til de ulike samiske språkene. Grensene og inndelingen er omtrentlig, og flere av språkene overlapper. Noen språk er ikke lenger i bruk, de er markert med asterisk (*).

- S = sørsamisk
- U = umesamisk
- P = pitesamisk
- L = lulesamisk
- N = nordsamisk
- E = enaresamisk
- Ø = skoltesamisk (østsamisk)
- K = kildinsamisk
- T = tersamisk
- A = akkalasamisk*
- G = kemisamisk*

Samiske språk

Av Mikkel Berg-Nordlie/Selma Evenstad/Store norske leksikon.

Kart over samiske språk⁸

⁶ Berg-Nordlie, Mikkel; Tvedt, Knut Are: Alta-saken i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 4. september 2024 fra <https://snl.no/Alta-saken>

⁷ Norge ratifiserte den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk i 1993. Den trådte i kraft i 1998. <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/minoritetssprakpakta/id86936/>

⁸ Duolljá, Sverre-Egil Knutsen; Gaski, Harald; Theil, Rolf: samisk i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 7. mars 2025 fra <https://snl.no/samisk>

2.1 Utbredelse

I Norge registreres ikke innbyggernes etnisitet, av årsaker som vi senere kommer tilbake til⁹. Kort sagt handler det blant annet om statens historikk med registrering av etnisitet, og dertil tilhørende overgrep mot det som i dag er Norges nasjonale minoriteter og urfolk.

Det er likevel grunn til å anta at personer med nasjonal minoritets- og urfolksbakgrunn er bosatt spredt over hele landet. Vi vet historisk at jøder og romanifolk/tatere bodde og arbeidet fra Lindesnes til Kirkenes, og det sies at Oslo er Norges største samiske by, da ment i antall innbyggere med samisk bakgrunn.

Det antas at **romer** (tidligere kalt sigøynere) primært bor i Oslo og omkringliggende kommuner, men særlig sommerhalvåret reiser flere av dem rundt i hele Norge.

En betydelig andel av Norges jødiske befolkning er bosatt i Oslo-området, hvor Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo utgjør landets største jødiske trossamfunn. I tillegg finnes en synagoge og et jødisk museum i Trondheim, og det er også jøder bosatt andre steder i Norge.

Sentrum i Norge for **skogfinsk** tradisjon er området rundt og på Finnskogen, der det nye skogfinske museet reises, men skogfinner er bosatt mange steder i Norge.

Samer og Kvener er også bosatt over hele Norge, men særlig synlig fra Trøndelag og nordover, samt i Oslo-området, hvor flere institusjoner og organisasjoner er etablert. Forvaltningsområdene for de samiske språkene, samt de største samiske organisasjonene og museene, er hovedsakelig lokalisert fra Trøndelag og nordover.

Romanifolket/ tatere reiste tradisjonelt over hele landet, og selv om mange i dag bor på Østlandet er det også flere familier i sør, vest og nord.

Kunnskap om nasjonale minoriteter og urfolk, opp mot hatkrim, er dermed av betydning for alle politidistrikt i Norge.

2.2. Opprinnelse

Det er usikkert når flere av disse gruppene kom til Norge. Det er spor av gruppene flere hundre år bak i tid, men kort fortalt regner **romanifolket/tatere** sin tilstedeværelse tilbake til 1500-tallet. Det er da man finner de første nedtegnelsene om deres tilstedeværelse i Skandinavia¹⁰. De kom reisende fra Sør-Europa, via Danmark og Sverige, og inn i Norge.

Skogfinnene kom på slutten av 1500/ begynnelsen av 1600-tallet, fra Midt-Finland, fra området Savolax, og bosatte seg i første omgang i skogene på Østlandet¹¹.

⁹ Myndighetene har tidligere registrert etnisitet. Dette gjorde blant annet jødeforfølgelsene og overgrepene mot romer og romanifolket/tatere mulig, som vi senere kommer tilbake til.

¹⁰ Se blant annet Østhaug, Mari (2010)

¹¹ Se blant annet Nesholen, Birger (2010)

Jøder og **Romer** kom hovedsakelig til Norge etter opphevelse av jødeparagrafen (§2 i Grunnloven) i 1851, og opphevelsen av passtvangen i norsk lov i 1861¹². Det er spor av tilstedeværelse av begge disse gruppene i Norge og Skandinavia før dette. Restriksjoner i lovverket mot at de kunne oppholde seg i Norge gjorde det imidlertid vanskelig for dem å oppholde seg fast i landet før midten av 1800-tallet. Jødene kom da primært fra Øst-Europa der mange måtte flykte fra pogromene (de voldelige jødeforfølgelsene i Europa og Russland). Romer (den gang kalt sigøynere)¹³ kom fra ulike europeiske land.¹⁴

Det er vanskelig å si sikkert når de **første kvener/norskfinner** bosatte seg i dagens Norge. Det er mytiske fortellinger tilbake til 800-tallet om begrepet *kven*, men det rommer nok mer enn det som i dag omtales som folkegruppen kven¹⁵. Fra 1500-tallet finner vi de første norske skriftlige kildene på deres tilstedeværelse. Kvenene kom østfra, fra det som nå er Nord-Sverige og Nord-Finland, særlig Tornedalen.¹⁶ Kvener er bosatt i hele Norge, men er mest synlig i Troms og Finnmark. Det er her vi finner de fleste norskfinske/kvenske organisasjonene.

Samer har som nevnt status som urfolk. Mange av oss forbinder ordet *urfolk* med de første som befolket et område. Dette er noe usikkert for den samiske befolkningen. Det er imidlertid udiskutabelt at samene har en svært lang historie i Norge¹⁷. Som eksempel kan nevnes det såkalte Kjelmøyfunnet, fra ca. år 900 fvt, som er en omfattende og svært godt bevart samling gjenstander fra to samiske boplasser i det som i dag er Sør-Varanger i Finnmark¹⁸. Norske myndigheter fant det da også riktig og viktig å tildele samene statusen urfolk, på bakgrunn av mange ulike kriterier som måtte være oppfylt, herunder svært lang botid i Norge, bosetting i det som i dag er Nord-Norge lenge før statsgrensene ble trukket, og at de har beholdt noen av sine sosiale og kulturelle institusjoner¹⁹. Urfolkstatus er et gjentakende tema som diskuteres i kommentarfelt, der flere motstandere av det samiske mener at de aldri skulle hatt status som urfolk. Norske myndigheter er tydelige på at samene skal ha denne statusen.

2.3 Mangfoldet internt i gruppene

Det er ikke mulig å snakke om ensartede fortolkninger og fremstillinger når man snakker om de ulike minoritetsgruppene. Uenighet finnes over alt, både i politiske sammenhenger og i

¹² Se blant annet Rosvoll, M., Lien, L., & Brustad, J. A. (2015), og Bruland, Bjarne (2010)

¹³ De som kom til Norge var primært Vlach-romer. Se blant annet Rapporten "Ute er det kaldt – om romer i Norge" (2015)

¹⁴ Se under "Tidslinje" på nettportalen www.kjennoss.no, med tilhørende referanser som er vedlagt der

¹⁵ Se blant annet foredrag av professor emeritus Einar Niemi her: <https://www.ruijan-kaiku.no/her-kan-du-folge-direktesendingen-fra-niemis-foredrag/>

¹⁶ Forsgren, Arne; Minken, Anne: *Kvener* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 21. oktober 2024 fra <https://snl.no/kvener>

¹⁷ Se blant annet Berg-Nordlie, Mikkel (2024)

¹⁸ Stylegar, Frans-Arne: Kjelmøyfunnene i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. september 2024 fra <https://snl.no/Kjelm%C3%B8yfunnene>. Se også Aursjøfunnet fra Lesja som er over 1000 år gammelt https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/53145/1/RAhttps://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/53145/1/RAPPORT_R_603.pdfPPORT_R_603.pdf

¹⁹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/hvem-er-urfolk/id451320/>

fortolkningsøyemed, og også internt i minoritetsgruppene. Det er ikke slik at det er én talsperson som representerer alle. Tvert imot både er det, og har det historisk vært, uenighet innad i gruppene. Et eksempel på dette er uenigheten blant gruppen reisende på om man skal kalles tatere eller romanifolket. Løsningen for myndighetene har vært at man bruker begge betegnelsene. Det samme gjelder for kvener/norskfinner. Den jødiske befolkningen har både historisk og i dag hatt interne uenigheter, for eksempel knyttet til forholdet til Israel. Tilsvarende pågår det i den samiske befolkningen løpende debatter om valgkriterier til Sametinget, reindriftens betydning og språkets rolle i samisk identitet.

Denne type mangfold er viktig å erkjenne. Som Plesner, Brandal og Døving sier det:

"(...) når man skal formidle kunnskap om en minoritetsgruppes historie, oppstår spørsmålet om hvem vi egentlig snakker om, og hvem som skal representere en sammensatt gruppe (...) Mangfoldet innad i gruppene – både gjennom historien og i dag – er ofte underkommunisert. Dermed står man i fare for å bidra til ytterligere stigmatisering når hovedtrekk skal formidles"²⁰

Det er derfor i det følgende forsøkt å legge vekt på flere kilder, men dette er likevel viktig å ha med seg ved gjennomlesing.

2.4 Historiens betydning i etterforskning av hatkriminalitet

Noen vil nok si at man ikke trenger å kjenne historien for å etterforske hatkriminalitet i vår tid. I noen saker vil dette være riktig. Men mye av rasismen/antisemittismen/antisiganismen/antisamismen, har klare historiske linjer. Det er vanskelig å forstå hvor hardt det treffer – eller de dehumaniserende aspektene, uten å kjenne til røttene til de forestillingene og ytringene som gjenfinnes blant annet i kommentarfelt i dag. Cora Alexa Døving, forsker på Holocaust-senteret, sier det slik:

"Skal vi forstå minoriteters utsatthet som noe mer enn unntaksvis utslag av diskriminering, altså forstå det som et samfunnssymptom, bør vi anerkjenne at *noen* av de samme mekanismene vi finner i tenkningen og handlingene overfor minoriteter til andre tider, fortsatt er i virksomhet i dag. Og at staten og storsamfunnet har et ansvar for å motvirke dette"²¹

Dette er kanskje særlig viktig i dag når vi ser at ledere i flere land vinner frem ved å pusse støv av det samme tankegodset man så fikk stor innvirkning på europeiske minoritetsgruppers levekår på begynnelsen av forrige århundre. Ved å kjenne historien kan vi bedre forstå hvordan ord og uttrykk ofte har en langt sterkere betydning enn den rent grammatiske. Etter gjennomlesing av denne rapporten bør man kunne se hvorfor domstolene reagerer særlig sterkt på hatefulle ytringer som har et såkalt "dehumaniserende" potensiale²².

²⁰ Plesner, Brandal Døving (red)(2017)

²¹ Døving, Cora Alexa (2017): side 302

²² Kapittel 5.4.2. ser også på utfordringer når historien ikke er allment kjent, opp mot domstolsavgjørelser. Men uavhengig av dette er det en klar fordel for politiet å ha bakgrunnskunnskap for å forstå rasismeopplevelser blant nasjonale minoriteter og urfolk.

3. Fornorskningspolitikken

Kort fortalt så er fornorskningspolitikken en betegnelse på prosesser der den norske stat hadde til hensikt å utrydde minoritets- kulturer, -språk og -levemåter. Dette skjedde ved hjelp av lovverk og praksiser som skulle sikre assimilering, altså å gjøre minoritetene mest mulig lik den norske majoritetsbefolkningen.

3.1 Hvorfor bør politiet kjenne til denne historien?

Fornorskningspolitikken kunne gjennomføres fordi man så på minoriteters kultur, levesett, og til dels også minoritetene selv, som mindreverdige og til hinder for et samlet og felles Norge. Dette rettferdiggjorde betegnelser, handlinger og politikk som var klart rasistiske. Politiet, som lovens håndhevere, ble et av mange verktøy den norske stat hadde for å sikre assimilering. I noen tilfeller var også politiet selv pådrivere for å få minoriteter ut av riket.

Det er viktig å kjenne denne historikken for å forstå dagens situasjon. Blant annet forklarer det noe av den skepsisen mange i disse gruppene har mot både politi og andre statlige etater. I tillegg gir historien en forklaring på hvorfor lovgiver reagerer på betegnelser og ytringer som tar bort menneskelige aspekter, som å definere menneskegrupper som rotter og kakerlakker. Rasisme mot nasjonale minoriteter og urfolk har noen særkjennetegn som skiller seg fra annen rasisme, og uten det historiske perspektivet er det vanskelig å forstå disse særegenhetene.

3.2. Fornorskningspolitikkenes bakteppe

Fra 1380 til 1814 var Norge i union med Danmark. Da måtte kong Fredrik VI avstå Norge til Sverige, som et resultat av at han var på den tapende siden under Napoleonskrigene. Norge fikk nå en egen grunnlov (i 1814), og hadde eget Storting, men var underlagt svenskekongen.

I likhet med mange andre steder i Europa på denne tiden, ser vi en oppblomstring av nasjonalfølelsen. Dette gir seg uttrykk for eksempel i at Asbjørnsen og Moe reiste rundt og samlet norske folkeeventyr, Ivar Aasen samlet dialektord og utgav etter hvert en nynorsk ordbok, Tidemand og Gudes malte det berømte "Brudeferden i Hardanger".

Nordmenn skulle kvitte seg med rester av århundrer under fremmed styre. Den norske, blonde, hardt arbeidende bofaste bonden, som rydder jorda og bygger landet, er på denne tiden det store idealet for fremtidens Norge²³.

I et slikt bilde blir det problematisk med minoriteter som snakker sine egne språk. Det blir problematisk med nomadiske samer som beveger seg fritt over landegrensene. Det blir sett som uønsket at jøder, sigøynere og tatere²⁴ reiser rundt som handelsfolk og ikke vil slå seg ned på et småbruk og dyrke jorda. Kvener og Skogfinner har ikke norsk klingende navn – og snakker

²³ Østhaug, Mari (2010), side 112

²⁴ Som var de betegnelser som da ble brukt

også egne språk. Ingen av disse passer inn i det nye Norge som nå skal bygges. Kirke, skolevesen, politikere og næringsfolk danner en solid front mot minoriteter, og etter hvert får de hjelp av vitenskapen.

Målet med fornorskningspolitikken var altså å gjøre alle "norske" og utrydde minoritetskjennetegn, gjerne med loven i hånd og politiet som håndhevere. Denne fornorskningspolitikken hadde både religiøse, politiske, samfunnsvitenskapelige og biologiske begrunnelser.

Religiøst stod den norske kirke sterkt, og kirken var da også et effektivt verktøy i assimileringen. Et eksempel er Norsk misjon for hjemløse, som med kirkens støtte ble en spydspiss i arbeidet med assimileringen – og overgrep, mot taterfolket²⁵. Også kirkens motstand mot samisk språk og musikktradisjoner i kirkerommet, er eksempel på dette.

Politisk finner man ulike begrunnelser – alt fra faren fra øst (redsel for at særlig kvener hadde for tette forbindelser til Finland og Russland)²⁶, og til kriminalpolitiske argumentasjoner (særlig overfor romer-befolkningen som ble definert som kriminelle).²⁷

Samfunnsvitenskapelig stod nasjonsbyggingsidealet sterkt. Etter hundreår under dansk og svensk styre ønsket man å bygge opp Norge, med stor N – og da var det de norske majoritetsidealer man ville bygge på. Eilert Sundt, som regnes som den norske sosiologiens far, stod bak det omfattende såkalte "fanteregisteret"²⁸.

Biologisk kom rasehygieneteorien for fullt til Norge på begynnelsen av 1900-tallet – der befolkningens verdi og kvalitet ble vurdert og rangert etter biologiske rasekriterier²⁹.

Fornorskningspolitikkenes storhetstid er regnet i en hundreårsperiode, mellom ca. 1850 og 1950, men allerede før dette vet vi for eksempel at norske prester nektet å føre skogfinske navn inn i kirkebøkene slik at navnene ble fornorsket, og at samisk sjamanisme ble forsøkt utryddet. Etter 1950 finner vi også flere eksempler på fornorsking, som at tatere ble nektet å eie hester³⁰. Fornorsking gjennom lovverk og myndighetenes praksiser har med andre ord skjedd før og etter denne hundreårsperioden.

3.3 Eksempler på fornorskningspolitikken, nasjonale minoriteter³¹

3.3.1 Romanifolket/tatere

I perioden 1854 – 1868 mottok Eilert Sundt midler fra Stortinget *"for å gjøre taterne bofaste og gi deres barn en kristen oppdragelse"*³². Dette førte til en omfattende registrering av romani/taterfolket i Norge. Da gruppen ikke var bofaste, så myndighetene et behov for å få en viss oversikt. Denne tellingen dannet grunnlaget for Eilert Sundt sin kjente bok

²⁵ Se blant annet Hvinden, Bjørn (2000)

²⁶ Se blant annet foredrag av professor emeritus Einar Niemi her: <https://www.ruijan-kaiku.no/her-kan-du-folge-direktesendingen-fra-niemis-foredrag/>

²⁷ Se blant annet Brustad, J. A. S., Lien, L., Rosvoll, M. S., & Vogt, C. E. (2016).

²⁸ Se blant annet Hvinden, Bjørn (2000)

²⁹ Se blant annet Kyllingstad, Jon Røyne (2023)

³⁰ <https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/1825-hesteforbud-for-omstreifere.html>

³¹ Forfatter av dette notatet har vært prosjektleder for nettsiden www.kjennoss.no. Noe av teksten fra dette underkapittelet er hentet fra denne netressursen, og det henvises til den for ytterligere utdyping

³² Østhaug, Mari (2010), side 108

Fantefortegnelsen fra 1845. Registeret ble igjen grunnlaget for myndighetens senere omfattende overgrep mot romanifolket/tatere³³.

I 1896 vedtas Vergerådsloven, som er forløperen til dagens barnevernslov. Opprinnelsen til loven var blant annet at man ville ha mulighet til å forhindre at barn skulle vokse opp som reisende. Jakob Walnum, som startet *Foreningen til modarbeidelse af omstreifervæsenet* i 1897 (senere *Misjon blant hjemløse*) uttalte blant annet at «Berger du barna berger du slekten»³⁴. Da ble det ansett som et viktig verktøy at barna kunne tas fra foreldre som var reisende, og vokse opp blant «gode nordmenn», gjerne bønder. Det er anslått at minst 1500 barn fra tater/romanifamilier i perioden 1900–1970 ble fjernet fra sine foreldre og tvangsplassert i barnehjem eller fosterhjem³⁵.

Foreningen til modarbeidelse af omstreifervæsenet kaltes ble også kalt *Omstreifermisjonen*. Denne foreningens klare målsetning var å assimilere tatere inn i en norsk kultur, det vil si å utrydde alle spor av taterkultur og språk, og gjøre taterne «norske». Dette ble gjort på oppdrag fra og med pengestøtte fra Stortinget, og ble rettferdiggjort ved at man så gruppene som *barnlige*. "I motsetning til siviliserte mennesker – altså majoritetsbefolkningen – var de fortsatt "primitive" og hadde ikke tilbakelagt det barnlige stadium"³⁶.

I tillegg så man gruppen som "henfalte til drikk" og brukte løsgjengerloven aktivt³⁷.

Assimileringen ble utført blant annet ved å opprette arbeidskolonier, som *Svanviken* i 1908, og flere barnehjem for barn som var tatt fra foreldrene. Svanviken arbeidskoloni lå på Nordmøre, og var et sted der tatere skulle læres opp til å avstå helt fra egen kultur, livstil og språk, og venne seg til et liv som bofaste bønder. Det ble sagt at oppholdet der var frivillig, men dersom man ikke drog dit når man ble bedt om det, så kunne man anmeldes etter løsgjengerloven og fratas barna med hjemmel i vergemålsloven.

Ledelsen på Svanviken, og flere andre myndighetspersoner mente også at mange var så uskikket til å ha barn at de måtte tvangssteriliseres³⁸. Steriliseringsloven ble innført i 1934. Man åpnet med dette for det som ble omtalt som «en øket kontroll av mindreverdige individers forplantning av slekten»³⁹. I flere av de tvangssteriliseringssakene som fulgte etter at denne loven ble innført, ble det vektlagt at kvinnen som skulle steriliseres var av omstreiferslekt. Det var også menn av taterbakgrunn som ble sterilisert. I perioden 1949 til 1970 ble 40 prosent av kvinnene på Svanviken sterilisert, flere uten at de da forstod hvilket inngrep som ble utført⁴⁰.

³³ Gruppen gikk under mange navn. På Østlandet brukte man ofte Tater. På Vestlandet kalte man dem "Splint", på Sørlandet "Fant", og i Nord-Norge "Fark".

³⁴ Pettersen, Karen-Sofie (2015), side 41

³⁵ NOU 2015:7: Assimilering og motstand - Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag. Kommunal- og distriktsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-7/id2414316/>

³⁶ Kaveh, Chalak (2017), side 64

³⁷ Kaveh, Chalak (2017), side 64

³⁸ Se blant annet Plesner, Brandal, Døving (2017), side 41 og side 65

³⁹ <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/rapport-om-sterilisering-2021-2023--status-og-utvikling/rettslig-grunnlag-og-praksis/sterilisering-loven-av-1934>

⁴⁰ Minken, Anne: *romani - folkegruppe* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 3. mars 2025 fra https://snl.no/romani_-_folkegruppe

Til grunn for alt dette lå en forestilling om at "(...) selve grunnlaget for et sedelig liv, det vil si et moralsk riktig liv, var bofasthet. Bonden med sin ryddige og ordentlige gård, der alt var på stell, var idealet. Dette stod som en kontrast til de omflakkende stammer som levde moralsk klanderverdig"⁴¹.

Flere steder i landet omtalte man tatere som *Fant*, og i det kritiske synet på reisendefolket finner man opphavet til ord som "Fanteri" – altså adferd som ofte ble knyttet til umoralske handlinger. Det er også bakteppet til at romani/taterfolkets organisasjoner ved flere anledninger har reagert når avisene omtaler hendelser som "fyll og fanteri". Dette kan også stå som eksempel på hvor viktig det er med kunnskap, fordi det ofte ikke er samsvar mellom mottakers reaksjon og avsenders intensjon. Man kan uvitende om historiene bruke ord som "fanteri", og dermed rive opp gamle sår hos den som forstår opphavet til historien. Med kunnskap om ordets opphav har man mulighet til å unngå å uforvarende såre personer som ser dette som det det er : Et ord med opphav i sterkt nedsettende oppfattelse av romani-folket.

Resultatet av denne harde assimileringspolitikken var at mange mistet familiemedlemmer. Flere ble regelrett forfulgt. Mange kvinner ble skjendet for livet, barn vokste opp i barnehjem og fosterhjem. For å unngå dette var det flere av romanifolket/tatere som skjulte sitt opphav. Den dag i dag er det svært mange i Norge som har denne bakgrunnen uten selv å vite det, da det ble fortiet av forfedre og formødre. Språket er så å si borte, og det samme er mye av kunnskapen om håndverk, sanger, og andre kulturformer.

3.3.2 Romer

Ut over 1900-tallet ble tonen mot det som da ble kalt "sigøynere"⁴² stadig hardere. Idealet var som vist at man skulle være bofast. Mange livnærte seg som omreisende håndverkere, og solgte tepper og ting de laget. Omreisende handelsvirksomhet var gjort ulovlig med innføringen av løsgjengerloven som ble vedtatt i 1902, noe som gjorde deres forhold til politiet anstrengt. Selve livsgrunnlaget deres var nå kriminalisert.

"Den nomadiske livsformen ble oppfattet som en trussel mot det etablerte samfunnet. En redsel for at flere ville velge å bli reisende, og for at en slags smitte skulle bre om seg i samfunnet, preger de skrevne kildene"⁴³.

Samtidig hadde rasehygieneteorier fått gehør i Norge på begynnelsen av 1900-tallet, og særlig opp mot 1920-tallet. Kort fortalt så var dette teorier som rent biologisk inndelte mennesker i ulike raser, basert på primært biologiske kjennetegn⁴⁴. "Sigøynere" var blant dem som var kategorisert som laverestående individer, sammen med blant annet "tatere".

⁴¹ Østhaug, Mari (2010), side 112

⁴² Den offisielle betegnelsen er i dag Romer, men før 2. verdenskrig ble gruppen omtalt som, og omtalte også seg selv som, sigøynere, og det ordet brukes også i denne historiske fremstillingen da det er det kilder referer til. Vi ser imidlertid at ordet blir brukt som et skjellsord på denne tiden, som er en av grunnene til motstanden blant flere i gruppen mot bruk av begrepet i dag.

⁴³ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 28

⁴⁴ Se blant annet Kyllingstad, Jon Røyne (2023)

"Legen Johan Scharffenberg var en av forkjemperne for rasehygiene, og hans genetiske forestillinger gikk ut på at rom var en *lavere rase* som *ikke kunne omdannes til en verdifull bestanddel av vårt folk*"⁴⁵

Han fikk støtte av kriminologiens "far", Lombroso, som karakteriserte sigøyerne som en «(...) *gjennomkriminell rase med alle dets lidenskap og mangler*»⁴⁶

Mens kirken og andre mente at det måtte være mulig å assimilere tatere slik at noen av dem kunne bli gode nordmenn, så ble dette ansett som utelukket for sigøyerne. Man anså dem som bortenfor enhver slik "redning". Politiet valgte å slå hardt ned på omreisende handel, men fikk ikke bukt med det de omtalte som "problemet". Sigøyerne fortsatte sin virksomhet ved å reise rundt og tilby tjenester, som arbeid med kobber og messing. Det går etter hvert flere brev fra politiet til justisdepartementet om "Sigøyerproblemet"⁴⁷ der politiet ber justisdepartementet ta tak i dette. Som Rosvoll med flere skriver: Den eneste løsningen man etter hvert så var å "bli dem kvit", altså få dem til å forlate Norge. Dette til tross for at flere av familiene hadde bodd her siden 1860, og man hadde fjerde generasjons nordmenn i reisefølget, med norske pass og papirer⁴⁸.

Den nedenstående oversikten er basert på Brustad, Lien, Rosvoll, Vogt: *Et uønsket folk*, Cappelen Damm, 2017:

I 1920 går det brev til Sosialdepartementet fra flere av landets politidistrikt der de uttrykker bekymring for hvordan de skal forholde seg til "sigøyerproblemet". Sosialdepartementet svarer i 1921 med et notat som sier at man effektivt skulle overholde fremmedloven overfor «sigøinere» slik at «(...) invasjon av disse stoppes, og at de sigøinere, som allerede er her i landet, i størst mulig grad må bli utvist».

I 1922 overtar Justisdepartementet ansvaret for *Sigøyerpolitikken*. Justisdepartementet sender ut et skriv som strammer betydelig inn muligheten for å utstede pass til sigøynere. Hadde de attester skulle man ikke stole på disse. Begrunnelsen fra departementet var at slike attester «høist sannsynlig» var forfalsket. Til grunn for dette lå en forestilling om at alle "sigøinere" var løgnaktige. I praksis gjøres gruppen nå statsløse av den norske stat.

I 1924 pålegger justisdepartementet landets politidistrikt å registrere alle "sigøinere" i deres område. Målet med denne registreringen var å få uttransportert alle som det var mulig å få ut av landet. Men – flere var født i Norge. De hadde dermed såkalt innfødsrett og måtte regnes som norske statsborgere. En del av dem hadde også norske pass. Myndighetene løste da dette ved å hevde at slike pass var ugyldige, og ga strenge retningslinjer om at passene ikke skulle fornyes og ikke anses som gyldige ved innreise. Det ble etter dette svært vanskelig for norske romer å oppholde seg i Norge, og i denne perioden er det flere av dem som forlater landet.

Men fremdeles er det noen igjen, og dette løses av myndighetene ved at det i fremmedloven av 1927 kommer inn en ny paragraf - §3. tredje ledd – den såkalte *sigøyerparagrafen*. I denne het det at «sigøinere» som ikke kunne godtgjøre å ha norsk statsborgerrett ikke skulle ha adgang til Norge. Som vi har sett tidligere var det svært vanskelig å godtgjøre statsborgerrett, fordi det var opplest og vedtatt at myndighetene, og da særlig politiet, ikke

⁴⁵ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 29

⁴⁶ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 29

⁴⁷ Rosvoll, M., Lien, L., & Brustad, J. A. (2015)

⁴⁸ Rosvoll, M., Lien, L., & Brustad, J. A. (2015)

kunne stole på de papirer "sigøinere" fremviste da de hevdet å måtte anta at disse var skaffet til veie på sviktende grunnlag. Denne paragrafen ble ikke opphevet før i 1956⁴⁹. I praksis førte dette til at norske romer nå var statsløse.

Norske romer befant seg nå i ulike land i Europa. Som kjent: På 30-tallet begynte det å brenne under føttene på romer i Europa, og flere ble plassert i tyske arbeidsleire. Et følge på flere norske romere forsøkte derfor å komme seg til Norge i 1934, men de ble stoppet på grensen mellom Danmark og Tyskland. Danske myndigheter kontaktet norske myndigheter for å høre om de kunne komme tilbake til Norge, men norske myndigheter nektet dem innreise, med begrunnelse at de ikke var norske statsborgere. Tyske myndigheter internerte dem da i leiren Altona, og mange ble etter hvert sendt videre til Auschwitz-Birkenau. Flere i dette følget, og andre norske romer, omkom i det romfolket selv kaller Porajmos – forsøket på å utrydde romer under 2. verdenskrig.

Registrering av «sigøinere» for å bekjempe gruppens utbredelse i Europa stod sentralt i opprettelsen av et internasjonalt politisamarbeid for å "koordinere kriminalitetsforebyggende arbeid". Forløperen til Interpol, IKPK⁵⁰, initierte det første internasjonale samarbeidet for å registrere og kontrollere sigøynere. I 1932 besluttet de å opprette en egen internasjonal sigøynersentral basert i Wien, og i 1934 ble det nedsatt en egen komité som skulle støtte sigøynersentralen. Den norske deltakeren refererte til dette som "den internasjonale central for bekjempelse av sigøineruvesenet". Oslo sin politimester Kristian Welhaven var Norges representant i organisasjonen, og fra 1937 dens nestleder⁵¹, et IKPK som på 30-tallet i økende grad var infiltrert av nazistene⁵².

I en artikkel i Norsk politiblad i 1938 skrev konstabel Ingvald Berner Eikeland følgende:

" Sigøinerne er vi heldigvis ferdig med (...) Det gikk forholdsvis smertefritt å kvitte seg med sigøinerne. De var jo vant til å flakke fra land til land og kunde aldri drømme om at de skulde bli nektet innreise igjen. De flakket derfor ut, men de fant døren stengt da de vilde inn igjen"⁵³

Omtalen av "Sigøinere" utelukkende som et problem, og i særdeleshet som jevnstilt med kriminalitet, er en av årsakene til at denne gruppen i dag foretrekker å bli kalt romer. Stigmaet som hefter ved sigøyners-ordet er for stort. Norske myndigheter brukte ord som *Sigøiner-plagen* uten blygsel, og det var et allment godkjent skjellsord for personer som ikke oppførte seg i tråd med etablerte normer.

3.3.3 Skogfinner

Fornorskningen av Skogfinnene startet fra kirken sin side før den hardeste fornorskningsperioden i norsk politikk. Skogfinnene var kristne, og kirken var for de fleste av dem svært viktig. Dåpen hadde også en annen betydning enn den rent religiøse: Det var ved

⁴⁹ Se blant annet Bielenberg, Tore-Jarl (2012) side 96

⁵⁰ Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission

⁵¹ Brustad, Lien, Rosvoll og Vogt: Et uønsket folk, Cappelen Damm 2017: 45

⁵² Welhaven ble i 1941 avsatt av okkupasjonsregimet da han insisterte på å håndheve uniformsforbudet for NS- 6

⁵³ Referert i Brustad, Lien, Rosvoll og Vogt (2017) side 80

dåp man ble skrevet inn i kirkebøkene, og dette igjen la grunnlag for dokumentasjon av hvem man var.

Flere prester nektet å skrive de skogfinske navnene inn i kirkebøkene. Det gjorde at man fornorsket navnene sine. Pekka ble til Per, og man tok fars fornorskede navn til etternavn. Slik ble Per Hansen det nye navnet⁵⁴.

Carl Axel Gottlund kalles ofte "Finnskogens apostel". Han var prestesønn og kom til Finnskogen på 1820-tallet⁵⁵. Da han oppdaget dette skal han egenhendig ha tatt seg inn og skrevet de opprinnelige skogfinske navnene inn i kirkebøkene igjen. Dette har vært svært viktig for dagens slektsforskere, som dermed kan spore sin slekt langt tilbake, ikke bare til 1800-tallet. Flere som har vokst opp uten å vite at man har skogfinsk avstamning, kan takke Gottlund for at kunnskapen om familiens skogfinske tilknytning, ikke har gått tapt.

Som i resten av landet ville man også i Finnskog-området utradere minoritetskulturer. Det er historier om at det var forbudt å prate finsk på skolen⁵⁶. For at barna skulle slippe straff, startet foreldre konsekvent å snakke norsk også hjemme.

Det skogfinske språket forsvant dermed effektivt i løpet av denne hundreårsperioden. Stedsnavn ble fornorsket, det fantes ikke spor av skogfinske navn på de norske kartene. Dette gjaldt også for samiske og kvenske navn, som ble holdt unna norske kartverk.

En god beskrivelse av at det var forskjell mellom "bygda" og "skauen" – oss og dem, finnes i Åsta Holt sine romaner. Hun var selv skogfinsk, og skrev flere romaner rett etter krigen med bakgrunn i utallige muntlige overleveringer. Mobbing av både voksne og barn er med i mange av beretningene. Det var best å ikke trekke frem det skogfinske, verken navn eller den syngende dialekten, dersom man ville være i fred⁵⁷. Skogfinnene er kjent for at de drev med svedjebruk, som er en form for korndyrking der man svir av skogen og dyrker kornet i askelaget. Mobbing kunne da typisk være knyttet til at man snakket rart, eller "luktet vondt".

Skogfinnene skiller seg noe ut i vår sammenheng ved at politiets rolle i svært liten grad er omtalt opp mot fornorskningen. Det har vist seg svært vanskelig å finne noen kilder overhodet som beskriver skogfinner og forhold til politiet.

3.3.4 Jøder

Bjarte Bruland er historiker og tidligere både fagansvarlig ved jødisk museum i Oslo og en direktør ved jødisk museum i Trondheim. Han beskriver vårt tema opp mot jødene slik i sin artikkel om Norske jøder – historie og kultur:

"Assimilajonspresset mot de norske jødene var på mange måter annerledes enn det var for andre minoritetsgrupper, på godt og vondt. Jødene ble i liten grad utsatt for det voldsomme konformitetspresset som rammet rom, tatere og samer. Samtidig var

⁵⁴ Fra podcast med Dag Raaberg, *Skogfinsk kultur og historie i Norge*, Likestillingspodden Sesong 2 episode 12

⁵⁵ Se blant annet Nesholen, Birger (2010)

⁵⁶ Nesholen, Birger (2010), side 63

⁵⁷ Se Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen, Oslo 2023, side 253

antisemittismen også i Norge en kraft som skulle få betydning for de jøder som etablerte seg her"⁵⁸.

Det er flere kilder som beskriver jødernes historie og tidlige liv i Norge. Det er uklart når de første jødene kom til Skandinavia, men strenge regler, herunder den såkalte Jødeparagrafen, §2 i Grunnloven, gjorde det vanskelig for jøder å etablere seg i Norge før denne ble opphevet i 1851. De påfølgende årene kommer det få jøder til Norge, først etter 1875 ser vi at tallet begynner å vokse. Da kommer flere jødiske familier fra Øst-Europa til primært Oslo og Trondheim. Dette var familier som flyktet fra pogromene (jødeforfølgelsene) i det Russiske imperiet. De første jødene i Norge livnærte seg ofte som omreisende handelsfolk, på lik linje med romani/tatere og Sigøynere/rom. I løpet av tiårene omkring århundreskiftet kom ca. 600 jøder til Norge fra Øst-Europa⁵⁹.

Jødene hadde, i likhet med romer, lenge vært spredt over hele Europa, og bar med seg en historie der de flere ganger hadde måtte forlate et land for å søke trygghet i et annet. Bruland beskriver et folk som var opptatt av å bevare egne særlig religiøse skikker, men som samtidig hadde innarbeidet seg strategier for raskt å tilpasse seg de nye landene de kom til. Så også i Norge. Bruland beskriver det slik:

"Jødene forlot ikke egne hjemland, men bar med seg en erfaring av å være i mindretall i et storsamfunn. På godt og vondt ga denne 'bagasjen' jødene en mulighet til å tilpasse seg livet i et nytt samfunn. Det forlot ikke et hjemland, men dro til et nytt hjemland"⁶⁰

Innføring av Løsgjengerloven gjorde det svært vanskelig å reise rundt som omreisende handelsfolk, og rammet som nevnt i særlig stor grad rom/sigøynere, romani/tatere og jøder, som alle drev aktiv reisevirksomhet på bygdene i Norge. De jødiske handelsfolkene viste seg imidlertid omstillingsdyktige, og mange startet egne små detaljhandlere eller grossistfirmaer.

Fornorskningspolitikken tok derfor en noe annen form overfor jødene. Mer enn aktivt å radere bort kultur og språk, ser vi at de defineres som "de andre". **Antisemittismen** festet et stramt grep om livene til de norske jødene, særlig fra 1915 og fremover. Det er skrevet mye om dette, og det er vanskelig å komprimere denne historien til noen få linjer. For denne rapportens formål trekkes noen hovedlinjer fra Terje Emberland sin artikkel "Antisemittismen i Norge 1900-1945"⁶¹. Han vektlegger at antisemittismen i Norge denne tiden var klart xenofobisk, og jødene skulle bli sett som rotløse, kosmopolitiske og unasjonale. Utover 1900-tallet ble rasebiologien brukt til å definere jødene som et "rasemessig fremmedelement som aldri kunne integreres i det norske samfunnet"⁶², men en slik biologisk forklaring skulle også understøttes med politiske forklaringer.

Vi ser et klart skille i tiden rundt 1.verdenskrig. Jøder ble identifisert med både den internasjonale kapitalismen og den internasjonale kommunismen, begge oppfattet som en trussel mot det norske samfunnet⁶³. Den russiske revolusjon i 1917 gav grobunn til en markant kommunismefrykt i Norge. Noen av de fremtredende bolsjevikene var jøder, og

⁵⁸ Bruland, Bjarte (2010), side 71

⁵⁹ Emberland, Terje (2005) side 403

⁶⁰ Bruland, Bjarte: Norske jøder – historie og kultur. I Moen og Lund: Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge, Tapir akademisk forlag 2010, side 77

⁶¹ Terje Emberland er forsker på HL-senteret. Se Emberland, Terje (2005)

⁶² Emberland, Terje (2005), side 411

⁶³ Emberland, Terje (2005), side 403

"forestillingen om at jøden stod bak den russiske revolusjon ble etter hvert nærmest en vedtatt sannhet"⁶⁴. I 1917 startet justisdepartementet sin kartlegging av alle utenlandske jøder som oppholdt seg i Norge.

En ny paragraf i fremmedloven av 1927 gjorde det vanskelig for jøder å få adgang til Norge. Stemningen var dårlig og Emberland viser til Kristianias oppdagelsessjef Johan Søhr som hadde ansvaret for fremmedkontrollen, men også det som het spionovervåkningen: "Ved flere anledninger luftet han i pressen sin sterke motvilje mot 'tvilsomme individer av den internasjonale jødetype'"⁶⁵.

Sentralt i antisemittismen stod konspirasjonsteorien *Sions vise protokoller*. Dette var et rent falskneri, men gav seg ut for å være en samling protokoller fra et møte mellom fremtredende jøder og frimurere i Basel i 1897. Her skulle planer være lagt for å kontrollere verdens medier, finanser og politikk, og plott utmeislet for å starte både kriger og revolusjoner. Denne teorien fikk godt fotfeste i Norge, selv lenge etter at den var tilbakevist som falskneri. Nettopp denne koblingen til frimurerne var viktig. Jødene var svært få i antall i Norge, men man hevdet nå at de hadde sine stråmenn – en jødisk femtekolonne i det norske samfunnet⁶⁶.

"Et vendepunkt var Quislings tale på et lukket partimøte i 1935. Her hevdet han at kreftene bak både kommunismen og kapitalismen var 'den jødiske verdensrepublikk' (...) Uttrykket 'jøde' gikk nå over fra å være et etnisk, til å bli et politisk-agitorisk begrep i Quislings – og derigjennom hele NS' – vokabular"⁶⁷

Retorikken kunne være hard også på Stortinget. I 1929 vedtok Stortinget en lov mot den jødiske slaktemetoden *schächting*, med begrunnelsen at jødene måtte lære seg skikkene hos det folket de ville "være gjester hos". 88 stemte for loven, 12 mot. Norge ble dermed et av to land i sin samtid som hadde et slikt forbud – et forbud som også gjelder i dag⁶⁸.

Jøder ble karikert i vitsetegninger i aviser, og ofte fremstilt med djevelhorn, rottehender eller lignende. En antisemittisk retorikk var typisk om den farlige jøde, den mindreverdige jøde, eller den griske jøde.

Politiets rolle opp mot jødeutryddelsen bør også være godt kjent⁶⁹. Det såkalte Statspolitiet var ansvarlig for arrestasjon og deportasjon av jødiske kvinner, barn og menn, først med skipet *Donau* i november 1942 der 532 jøder ble deportert, og deretter i februar 1943 med skipet *Gotenland* der 158 jøder ble deportert.

"Denne destruksjonsprosessen er karakterisert av en gradvis radikalisering av tiltakene: Fra kartlegging av alle jøder i landet (...) via påbudet om 'J' stemplet i legitimasjonskortet og gjeninnføringen av jødeparagrafen i Grunnloven, til økonomisk likvidasjon og endelig arrestasjon og deportasjon".

⁶⁴ Emberland, Terje (2005), 405

⁶⁵ Emberland, Terje (2005), side 409

⁶⁶ Emberland, Terje (2005), side 414

⁶⁷ Emberland, Terje (2005), sidene 415-416

⁶⁸ Banik, Vibeke Kieding (2017) side 122

⁶⁹ Jødernes historie under 2.verdenskrig, herunder holocaust, er det skrevet svært mye om. Her henvises det til Holocaustsenteret i Oslo sine nettsider, men også jødisk museum i Oslo og Jødisk museum i Trondheim, som alle har gode nettsider for mer informasjon.

I april 1940 bodde det ca. 2100 jøder i Norge. I 1946 var det mellom 500 og 600 jøder i landet⁷⁰. Selv om det er noen historier om politifolk som varslet og hjalp jødene, så er de i mindretall. Antisemittismen var utbredt i Norge, også i politiet, ikke bare i Statspolitiet.

3.3.5. Kvener/Norskfinner

De første opptegnelsene om kvener i Norge skal kunne spores tilbake til før Snorres kongesagaer. Men hva som er innholdet i denne betegnelsen *kven*, er omdiskutert. Dette er svært komplekse spørsmål, og vi vil her holde oss til professor emeritus Einar Niemi sin betraktning:

"På den ene siden har *betegnelsen* 'kven' uomtvistelig hatt en mer eller mindre kontinuerlig historie fram til i dag. På den andre siden er det urimelig å postulere at *folkegruppen* kan vise til en slik sammenhengende historie⁷¹"

Diskusjonen om kveners opphav er fremdeles levende, og den er fremdeles en kilde til konflikt mellom enkelte norskfinske/kvenske miljøer og både norske miljøer og enkelte samiske miljøer. Årsaken til konfliktene er blant annet, fra kvensk side, at mange kvener opplever at de er skrevet ut av områder der deres familier har bodd i generasjoner.

Selv om det nok har vært kvener i Norge før 1700-tallet, så vet vi av skriftlige kilder at det på begynnelsen av 1700-tallet kommer en mer omfattende flytting av personer fra det som i dag er Nord-Finland/ Tornedal området, til det som i dag er Nord-Norge. Det er viktig å forstå at dette ikke er innvandring i ordets rette forstand, fordi denne flyttingen foregikk over områder der landegrensene enda ikke var trukket. Først i 1751 ble riksgrensa mellom Norge og Sverige trukket i nord, og først i 1826 ble grensene trukket ved Sør-Varanger.

Niemi peker på at flyttingen på 1700-tallet av kvener til Norge ofte er forklart med katastrofeteorier, det vil si at man har pekt på den store nordiske krig, sult og uår som viktige faktorer. Men nyere forskning viser at det også var andre grunner. Kvenene ble sett som dyktige arbeidsomme bønder, og med en sterk befolkningsvekst i Finnmark ble det naturlig at ekspansjon til nye områder ble løsningen for mange av de som kom over. Kvenene bosatte seg ofte samlet, i grupper. Dette bidro til bevaring av språk og kultur, men ble tilsvarende sett på som et stort problem når fornorskingsprosessene virkelig skyter fart.

Som vi tidligere har sett: På 1800-tallet skulle man fremelske det norske. Nasjonsbyggingen stod sterkt, og det var den norske kultur, språk, religion og livsførsel som var det store idealet. I nord var grensene fortsatt ferske, og det ble derfor sett på som særlig viktig å starte med en aktiv assimileringsspolitikk her. Det beste redskapet man hadde, var skolen. I 1850 vedtok Stortinget opprettelsen av det såkalte finnefondet, som skulle sørge for at skolen skulle forme samiske og kvenske barn til gode nordmenn. De skulle undervises kun i det norske språk, og lære norsk kultur og sinnelag⁷².

I forbindelse med fornorskningsspolitikken ble kvenene definert som innvandrere i Norge, til tross for flere hundreårig historie i landet. På 1800- og 1900-tallet, som i dag, var det

⁷⁰ Bruland, Bjarte (2010)

⁷¹ Niemi, Einar (2010) side 33-34

⁷² Niemi, Einar (2010)

diskusjoner om hvordan man skulle forholde seg til innvandrere⁷³. Einar Niemi vektlegger at denne "(...) innvandrer-kategorien (var) klebet til dem helt frem til 1990-tallet, også som legitimering for fravær av positive minoritetspolitiske tiltak"⁷⁴

I flere bygdesamfunn levde nordmenn, samer og kvener fredelig sammen, til tross for enkelte disputer særlig om rett til fiske og land. Storpolitisk var det imidlertid noen klare utfordringer. Kvenenes forbindelse mot øst ble nå sett på som en trussel. Russland ble ansett som et ekspansjonshungrig land, det Einar Niemi omtaler som "russofobi". Man snakket om den russiske fare. Nasjonalismen vokste dessuten i Finland også, på samme måte som i Norge. I tillegg til at man måtte være på vakt overfor kvenene på grunn av den russiske fare, måtte man nå også se hen til "den finske fare". Kort sagt: Kunne man stole på kvenenes troskap til Norge?

Løsningen var uansett klar: Kvenene måtte ikke få dyrke eget språk og kultur – de måtte assimileres inn i det norske samfunnet, og deres tilknytning østover måtte forhindres så langt det var mulig. "På 1840-tallet dreide myndighetens holdning til kvensk og samiske språk i negativ retning"⁷⁵

Man skulle ikke ha undervisning på kvensk språk. Sannhets- og forsoningskommisjonen omtaler Stortingets såkalte "dobbelvedtaket" fra 1848, som startskuddet for fornorskingspolitikken. Dette handlet om diskusjonen rundt hvorvidt man skulle ha samisk og kvensk som språk i skolen eller ikke⁷⁶. Gjennom ulike stadier forsvinner det kvenske språket fra norsk skole. Dette vedvarer lenge. Som et eksempel; Det ble det igjen åpnet for noe undervisning på samisk i skoleloven av 1936, men kvensk/finsk språkundervisning ble avvist.

En annen viktig hendelse skjer i 1902. Da vedtas *Jordsalgloven for Finnmark*⁷⁷. Det ble dermed lovfestet at for å eie jord så måtte man snakke norsk. Man måtte oppgi sin nasjonalitet (etnisitet), og jorda måtte gis et norsk navn. Dette ble et svært effektivt virkemiddel i fornorskningen av kvener.

Myndighetene var bekymret for *ansamlinger av Kvæner* og startet også en omfattende overvåkning for å forsikre seg om at man ikke hadde overløpere, som løp bolsjevikenes ærend. Niemi skriver at

"i mellomkrigsåra ble overvåkning av kvener og kvenske miljøer mer systematisk iverksatt av både sivile og verdslige myndigheter" og at de hemmelige tjenestenes interesse for kvenene vedvarte frem til 1970-tallet⁷⁸.

Dette legger også sannhets og forsoningskommisjonen stor vekt på:

"Slik ble den røde fare og den finske fare vevd sammen. Under den kalde krigen var det omfattende overvåking av det som norsk etterretning anså som en indre trussel"⁷⁹.

⁷³ Einar Niemi foredrag <https://www.ruijan-kaiku.no/her-kan-du-folge-direktesendingen-fra-niemis-foredrag/>

⁷⁴ Niemi, Einar (2017)

⁷⁵ Se Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning* side 184

⁷⁶ Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning* side 183, og kapittel 3.5.1

⁷⁷ <https://samiskeveivisere.no/article/jordloven-for-finnmark-samer-matte-forlate-spraket-for-a-fa-kjope-jord>

⁷⁸ Niemi, Einar (2010)

⁷⁹ Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning*, side 264

I rapporten beskrives også at det i 1955 ble etablert et hemmelig register i Troms og Finnmark over finlendere og kvener⁸⁰.

Kvenene slapp heller ikke unna rasehygieneforskningen, og det ble foretatt skallemålinger på kvener som skulle forklare deres tilkortkommenheter⁸¹.

For å forstå hatkriminalitet mot kvener er det viktig å anerkjenne kompleksiteten i deres historie. De ble lenge betraktet som innvandrere, ansett som illojale, og var involvert i konflikter om land- og vannrettigheter. I tillegg ble de utsatt for problematiske kategoriseringer i rasehygieneforskningens navn. I tillegg ble kvener, i likhet med resten av befolkningen i Troms og Finnmark, tvangsevakuert til sørligere deler av landet, med kun det de stod og gikk i – i beste fall med en koffert. Denne situasjonen kan ha befestet stigmaet som allerede omgav kvener, blant folk i Sør-Norge.

Kvenske organisasjoner legger vekt på at kvenene er et stolt folk, som ikke ønsker å innta en offerrolle. I likhet med finlendere har kvenen uttrykket «Sisu» som beskrives som en kvensk mytisk forklaring på hvordan håndtere vanskelige situasjoner – det er en motstandskraft og utholdenhet som gir kraft og styrke til å overleve. Det defineres som ryggraden i det kvenske folket.

Dette kan ha noe å si for at kvener selv oppgir at de opplever lite hets, men det er noen eksempler fra kommentarfelt og fortellinger. Det går på at kvener ikke finnes, at kvensk ikke er et språk men en dialekt – eller et tulatespråk. Det kvenske språket er i dag utrydningstruet – i Norge anslås det at det snakkes av mellom 2000 og 2500 personer.

3.4 Eksempler på fornorskningspolitikken, urfolk

Overgrep fra norske myndigheter mot samer finner vi eksempler på også lenge før fornorskningsperioden⁸². Vi vil likevel ha hovedfokuset her på tiden mellom 1850 og 1950.

Det er umulig å forstå historien uten å også ha med seg at samene var et nomadisk folk, og at Sápmi som område strakk (og strekker seg) over det som i dag er Norge, Sverige, Finland og Russland⁸³. Dette passet svært dårlig inn i den norske nasjonsbyggingstankegangen, med dertil hørende nasjonalromantiske strømninger. Samene måtte bli norske nordmenn, uten samisk språk eller kultur.

⁸⁰ ibid

⁸¹ Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning*

⁸² Det er svært mange hendelser i løpet av disse hundre årene til å kunne yte det rettferdighet over et par sider her. Et eksempel er Kautokeino-opprøret i 1852, godt filmatisert av Nils Gaup i filmen med samme navn (på nord-samisk Guovageainnu Stuimmit). Se også kapittelet om Kautokeinoopprøret i Berg-Nordlie, Mikkel (2024), side 62-65.

⁸³ Samene har bodd i nord siden lenge før landegrensene ble trukket. Grensene har også endret seg, noe som særlig er tydelig i skoltesamenes historie (Se blant annet <https://nordregio.org/research/saa%CA%B9mijannam-the-skolt-sami-land/>) Deres historie er preget av at områdene de har bodd i har endret seg mellom å tilhøre det som i dag er Norge, Russland og Finland, og landegrensene ble trukket uten hensyn til reinens beiteområder. Landegrenser ble trukket mellom det som var sommer- og vinterbeiteområder, med de tilhørende utfordringer dette gav reindriftssamene.

3.5.1 Språk og kultur

Fornorskningen og undertrykkningen av det samiske skjøt virkelig fart i hundreårsperioden mellom 1850 og 1950. Sannhets- og forsoningskommisjonen omtaler (som nevnt i kap 3.3.5) Stortingets såkalte "Dobbeltvedtaket" fra 1848⁸⁴, som startskuddet for fornorskingspolitikken. Dette handlet om diskusjonen rundt hvorvidt man skulle ha samisk og kvensk som språk i skolen eller ikke⁸⁵. Med dette åpnet man for tanken om at det norske språket skulle være det toneangivende i skolen, en linje som vi vet ble fulgt med stor iver de neste årene⁸⁶. Sannhets- og forsoningskommisjonen slår fast at fornorskningsslinja langt på vei ble fulgt i skoleverket frem til 1980-tallet⁸⁷.

En annen merkehendelse kom i 1883 da den såkalte Felleslappeloven vedtas. Da grensen mellom Norge og Finland ble sperret for overflytting av rein i 1852, ble land-konfliktene mellom samer og bønder, altså reindrift og jordbruk, forsterket. Som et slags svar på denne kom Felleslappeloven mellom Norge og Sverige i 1883. Denne loven gjorde livet som reindriftssame i Norge og Sverige mer krevende. For det første ble det etablert at det var myndighetene som bestemte hvilke områder som skulle deles inn i reinbeitedistrikter. Og like viktig: Alle andelseierne i et reinbeitedistrikt ble nå kollektivt ansvarlige for eventuelle ødeleggelser som ble påført bøndene når reinen krysset det som ble definert som jordbruksland⁸⁸. Denne loven tok ikke hensyn til årelange trekkveier for reinen, men etablerte tvert imot at det var bøndene som hadde forrang.

Samene opplever på denne tiden, på samme måte som jøder, romani og rom, at deres nomadiske livsstil blir uglesett. Som nevnt: I denne nasjonalromantikkens storhetstid var det klare idealet den bofaste bonden som dyrket sin jord, det norske språk og den norske kultur. Det skulle markeres tydelig at nordmenn var et eget folk, og samene som jevnlig krysset landegrenser, snakket sitt eget språk, og hadde sine egne folkedrakter, passet overhodet ikke inn i bildet av den gode nordmann:

"Selv om alle gruppene har opplevd assimileringsspolitikk har noen opplevd strengere assimileringsskrav enn andre (...) fornorskningsspolitikken har gått sterkest ut over folkegruppene med nomadisk livsstil" ⁸⁹

Nå skal det sies at svært mange i den samiske befolkningen også levde av andre næringer enn reindrift, som jakt, fiske og sanking, og de kunne være mer bofaste. De ble likevel ikke sett som fullgode nordmenn, med mindre man gav opp samisk kultur og språk.

⁸⁴ Stortinget var splittet. På denne tiden var det sterke krefter, anført av Prost Aars som også var stortingsrepresentant for Vest-Finnmark, som tok til orde for kun å bruke det norske språk i kirke og skole. Mot ham stod blant annet Stockfleth som argumenterte for at man måtte få evangeliet på sitt eget språk og at man derfor måtte prioritere samisk - og kvensktalende søkere til geistlige stillinger i samiske områder. I februar 1848 vedtar stortinget Stockfleths forslag, men allerede i juni samme år vedtar det samme Storting å undersøke hvordan undervisning i norsk språk vil kunne bidra til samenes opplysning. Derav navnet dobbeltvedtaket (Dokument 19 (2022–2023) side 182 og 183).

⁸⁵ "På 1840-tallet dreide myndighetens holdning til kvensk og samiske språk i negativ retning". Dokument 19 (2022–2023) side 184

⁸⁶ Blant annet gjennom Folkeskoleloven av 1889 som slo fast at det var norsk språk som skulle brukes i skolen. Dokument 19 (2022–2023) side 196

⁸⁷ Dokument 19 (2022–2023) side 288

⁸⁸ NOU 2007:14 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2007-14/id584312/?ch=9>

⁸⁹ Lund og Moen (2010) side 7

Svaret fra norske myndigheter på disse «samlede utfordringer» var assimilering. Det ble beskrevet at man ønsket et håp om at samene kunne ha sin plass i det norske samfunnet dersom de gav opp sin egen kultur. Et svært viktig redskap var skolene. Det ble bygget internatskoler for samiske barn som på denne måten ble holdt adskilt fra sine familier, og der kun det norske språket var godtatt. Etter hvert skulle assimileringstilhengerne få god drahjelp fra vitenskapen⁹⁰.

3.4.2 Rasehygieneteori

Den fysiske antropologien skulle stå sterkt i Norge ut over 1900-tallet. Denne vitenskapen hadde mange forgreninger, men sentralt hos flere stod inndeling av mennesker i ulike raser. Særlig samene ble gjenstand for vitenskapelige vurderinger. Historikeren Ernst Sars mente for eksempel at samene, som han anså være av mongolsk rase, var så forskjellige fra nordmenn at de ikke kunne ansees som landsmenn⁹¹. Dette mente han imidlertid ikke var et problem opp mot å se Norge som en enhetlig norsk nasjon, da det var så få samer at man simpelthen bare kunne se bort fra dem. Yngvar Nielsen som var direktør for etnografisk museum fra 1877 – 1916 hevdet, i samme ånd, at samene var en lavtstående rase som hadde vanskelig for "at tilegne sig en høiere Civilization" og var "i ferd med å dø ut i møte med den overlegne norske kulturen"⁹². Vi ser at debatten ikke gikk på om samene var laverestående eller ikke, debatten gikk på om samene tilhørte en laverestående *kultur*, eller en laverestående *rase*.

Geologen og politiker Amund Helland gav ut det statsfinansierte 20-binds verket *Norges land og folk* mellom 1885 og 1917. Samene beskrives her som både fysisk og åndelig laverestående. Nordmennene i Nord-Norge beskriver han som å besitte "alle den germanske races beste egenskaper – store, sterke, gløgge blikk, og hurtig opfattelsesevne". Han forsetter med at det derfor var uhyre deprimerende å reise lenger nord, og se at disse «prakteksemplarer» bli erstattet med finner (altså samer) og kvener som han beskriver som "uskjønne, dumme, skitne, haltende og degenererte".⁹³

Frenologien⁹⁴ stod sterkt, og skallemålinger blant særlig samene ble etter hvert svært populært. Faktisk så interessert var man i dette at man gravde opp flere samiske skjelett og da særlig hodeskaller, fra urgraver og kirkegårder – hellige gravsteder for den samiske befolkningen. Hodeskallene ble så fraktet til forskningsstasjoner, gjerne tilhørende anatomisk institutt ved universitetet i Oslo. Der satt blant annet professor i anatomi, Kristian Schreiner, som ble en nestor innenfor fysisk antropologi:

⁹⁰ Jon Røyne Kyllingstad beskriver perioden mot slutten av 1800-tallet slik : (Samisk kultur kom) "under økende press. Norsk landbruk og næringsvirksomhet ekspanderte inn i samiske områder, samtidig som evolusjonære ideer satte et sterkere preg på det offentlige ordskiftet. (...) På slutten av århundret handlet ikke debatten om hvorvidt minoritetene skulle assimileres eller ikke, men om hastigheten og metodene i fornorskingsarbeidet" Kyllingstad (2023) side 144.

⁹¹ Kyllingstad (2023) side 143

⁹² Kyllingstad (2023) side 144

⁹³ Kyllingstad (2023) side 150

⁹⁴ Tanken om at man ut fra hodeskallens form kunne utlede blant annet hjernekapasitet, da man mente at ulike egenskaper påvirket hjernens struktur

"Rund panne, lav neserygg, stor avstand mellom øynene (...) dette var ifølge Schreiner typiske 'lappiske' kjennetegn og de indikerte en 'infantil' (...) rasetype (...) Samer var visstnok både barnslige, ubekymrede, glade, sjenerte og uansvarlige"⁹⁵

I et brev fra Schreiner i forbindelse med en utgraving på en kirkegård, omtaler han samenes motstand mot disse utgravingene. Han omtaler dem som '*latterlig overtroiske*', da de hadde '*vist nogen misnøye med at man som de siger, ikke lar deres forfædre ligge i fred*'. De statskirkelige prestene støttet disse utgravingene⁹⁶.

Denne form for gravskjending har satt dype spor og det er svært mange som i dag ikke vet hvor etterlevninger av deres forfedre befinner seg.

Ytterligere to sentrale forskere innen fysisk antropologi må nevnes: Andreas M Hansen og Halfdan Bryn. Hansen sporet den norske urbefolkningen til to ur- raser: De mørke kortskallene fra Vestlandet (Anariene) og de lyse høyreiste langskaller fra Østlandet (Ariere). Han rangerte langskallene klart over kortskallene. Ariene betegnet han som modige kjekke dynamiske, dristige og fordomsfrie. Anariene omtaltes som mistroiske, tilbakeskuende og fanatiske⁹⁷. Både Ariene og Anariene blir imidlertid beskrevet som skapende og dominerende. Samene ble rangert klart under disse igjen. Samene var ifølge Hansen svake, og uten evne til å skape kultur.

Som et ledd i denne teorien avviste Hansen at samene var et urfolk i Norge⁹⁸. Han mente at sjøsamene⁹⁹ var etterkommere etter de anariske kortskallene, og at de så hadde tilegnet seg reindriftssamenes språk, de såkalte lappene. Lappene, hevdet han, innvandret først sent i middelalderen til Norge. Halfdan Bryn videreførte disse teoriene, særlig i mellomkrigsårene, gjennom flere publikasjoner¹⁰⁰.

Dermed ble det i disse årene etablert en seiglivet forestilling om den evneveike samens som hadde kommet vandrende inn i riket relativt sent i historien. Dette stod i kontrast til den sterke arier som hadde befolket Norge siden landets spede begynnelse.

En slik forestilling om at samene ikke har rett til å kalle seg urfolk, og at samens er litt dummere enn Nordmenn, er hyppig tilbakevendende også i dagens kommentarfelt, men har altså klare historiske røtter fra rasistiske teorier.

Aller nederst i rasehierarkiet plasserte man i denne tiden skoltesamene, som var bosatt i Øst-Finnmark: "De ble betraktet som 'en lavtstaaende race, uden livskraft og uden fremtid' "¹⁰¹".

Selv om enkelte forskere mente at samer var en underlegen rase, så mente man at det var en viss mulighet til å oppdra dem i det norske fellesskap, særlig ved å fokusere på barna. Assimilering var svaret. Sannhets og forsoningskommisjonens mange beretninger om internatskoler og frarøvelser av språk og kultur viser en omfattende strukturell diskriminering med nettopp dette som mål¹⁰².

⁹⁵ Kyllingstad (2023) side 210

⁹⁶ Kyllingstad (2023) side 210

⁹⁷ Kyllingstad Jon Røyne (2022)

⁹⁸ Kyllingstad Jon Røyne (2021)

⁹⁹ Betegnelse på samer som var/er bosatt ved kysten og tradisjonelt har drevet med fiske og noe husdyrhold

¹⁰⁰ Kyllingstad Jon Røyne (2021)

¹⁰¹ Dokument 19 (2022–2023) side 218

¹⁰² Dokument 19 (2022–2023)

3.5 Grunnlag for status som nasjonale minoriteter

Bakgrunnen for at Europarådet fattet vedtak om rammekonvensjonen av nasjonale minoriteter i 1995, var en sterk erkjennelse og bevissthet rundt at minoritetsgrupper i Europa har vært utsatt for rasisme, forfølgelse, diskriminering, og også forsøk på utryddelse. Man så et behov for å styrke arbeidet med menneskerettighetene til denne gruppen, fordi historiens urett fremdeles kastet skygger over deres levekår og muligheter.

Hvorfor skal så de utvalgte fem gruppene – jøder, kvener/norskfinner, Romanifolk/tatere, Romer og Skogfinner- ha sterkere vern enn for eksempel norsk-pakistanere som har bodd i Norge i over 50 år? Historiker Knut Kjelstadli forklarer det slik:

"Kategorien nasjonal minoritet er først og fremst en juridisk kategori. Den er et uttrykk for valg fra myndighetene, trolig styrt av at disse gruppene er tallmessig beskjedne, uten synderlig makt, og også kan sies å ha vært rammet av former for overgrep, slik at den nye statusen kan ses som et forsøk på å bøte på urett" ¹⁰³

De fem utvalgte gruppene har, som vi har sett, alle en lang historie i Norge. Myndighetene iverksatte flere tiltak, både gjennom lovverk, økonomiske tilskudd og praksiser, for å utrydde minoritetenes egenart, som kultur, språk og historie. Enkelte av dem opplevde regelrett forfølgelse og grove overgrep. Dette skiller våre nasjonale minoriteter fra andre minoritetsgrupper som senere har innvandret til Norge.

3.6 Grunnlag for status som urfolk

Samene har, som vi har sett, ikke alltid hatt status som urfolk. Det er ingen tvil om at samisk bosetning har svært lange røtter i Norge. Et av Norges eldste best bevarte arkeologiske funn, det såkalte Kjelmøyafunnet, viser tegn etter bosettere 900 år før vår tidsregning. Redskapene som er funnet er like de som ble brukt av skoltesamer i området helt opp til vår tid. Mens det i mange land er uomtvistelig at urfolket i landet er de første og opprinnelige innbyggerne i området (slik som urfolket i Australia, New Zealand og ulike urfolk i Nord- og Sør-Amerika), så er ikke en teori om første-innbyggere det sentrale i Norge. Hvem som kom først, om det var samer eller nordmenn, er ikke entydig slått fast. Som vi så i forrige kapittel har det også vært et stridsspørsmål historisk. Dette er et viktig poeng opp mot samehets, fordi det å så tvil om samers rettmessige eksistens, særlig i områdene i Nord-Norge, er en mye brukt taktikk i samehets i dag.

Det er viktig å kjenne til at denne tvilen også har bakgrunn i den såkalte Fremrykningsteorien. Kort fortalt var dette en hypotese fra slutten av 1800-tallet, fremsatt av Yngvar Nielsen i 1889, som særlig gikk ut over samer i Midt-Norge. Nielsen mente at de norske bøndene var i området før samene, og at samene tidligst kom til Midt-Norge på 1700-tallet. Dersom man kunne vise at samer ikke hadde vært i et område før 1751, så hadde de ikke det samme vernet – de kunne da ikke hevde såkalt *alders tids bruk*¹⁰⁴. Denne teorien har blitt brukt flittig i norske rettsaler der samiske interesser har stått i konflikt med majoritetssamfunnets interesser,

¹⁰³ Kjelstadli Knut (2010), side 27

¹⁰⁴ Reusch, Marianne og Eriksen, Gunnar (2025)

blant annet i rettsaker om samisk reindrift frem til helt nyere tid, og har for eksempel vært medvirkende til at sør-samer har tappt mange rettsaker om beiterettigheter¹⁰⁵. Fremrykningsteorien er i nyere tid grundig tilbakevist av flere forskere¹⁰⁶, men enda henger det igjen en oppfatning flere steder at samene lyver og er grådige når de snakker om landrettigheter.

Altasaken

Et viktig bakteppe for at den formelle statusen som urfolk ble oppnådd, var striden om Altavassdraget¹⁰⁷. Kort fortalt handlet denne saken om at norske myndigheter ville sikre en storstilt utbygging av Alta-Kautokeino vassdraget, for å sikre kraft-leveranser. Dette vassdraget var svært viktig for reindrifta, og dermed for livsgrunnlaget til en stor andel av den samiske befolkningen. Flere protester ble gjennomført på hele 70-tallet. Særlig kjent er Samisk aksjonsgruppe sin sultestreik foran Stortinget i 1979. Denne endte da statsminister Odvar Nordli etter en uke erklærte at regjeringen skulle ta hensyn til samiske rettigheter og legge frem en melding for Stortinget¹⁰⁸.

En offentlig utredning i 1980 slo fast at samene var å anse som et urfolk, og som resultat av denne utredningen ble det såkalte samerettsutvalget satt ned samme år. Et viktig argument for at samene fikk denne statusen er begrunnet i ILO-konvensjon nr. 169, der det sentrale er om en gruppe har tilknytning til et bestemt område fra før de etablerte statsgrensene ble trukket i det aktuelle området. Som vi har sett er det ingen tvil om at samene oppholdt seg nord i Norge lenge før statsgrensene der ble trukket fra midten av 1700-tallet, med delvis endring på 1800- og 1900-tallet.

Kampen om vassdraget var imidlertid ikke ferdig, og i mai 1980 vedtok Stortinget igjen, mot 32 stemmer, en utbygging – riktignok i mindre skala enn det opprinnelige forslaget. En viktig hendelse i forholdet mellom politiet og den samiske befolkningen inntraff denne vinteren. Byggestart var satt til nyåret 1981, og ca. 600 politifolk deltok i fjerningen av demonstranter som hadde møtt opp for å protestere:

"På skjebnedagen 14. januar stod 600 politifolk klare, med skjærebrennere for å kutte lenker og bilder for å frakte demonstranter vekk. I kulden ved Stilla venta fastlenka aksjonister, og nede i Alta gikk to tusen mennesker i fakkeltog for å støtte demonstrantene. Norsk politi rykka massivt inn og fjerna de ikkevoldelige demonstrantene med makt. Det svært ensidige 'slaget' ved Stilla ble et mørkt kapittel i den norske statens historie med samene"¹⁰⁹

Likevel førte protestaksjonene til positive endringer også. Norge ble aktivt med i arbeidet for å jobbe frem den såkalte ILO-konvensjon 169 om urfolk og stammefolk¹¹⁰, og denne ble ratifisert av Norge, som første stat, i 1990. Dette var viktig fordi det sikret samene noen særlige rettigheter som urfolk, og dermed rett til beskyttelse. I tillegg til ILO konvensjonen har vi også den såkalte sameparagrafen i grunnloven – grunnlovens §108¹¹¹, som lyder: *Det*

¹⁰⁵ En kjent sak fra nyere tid er den såkalte Aursunddommen fra 1997

¹⁰⁶ Blant annet av Sverre fjellheim, i flere publikasjoner. Les forøvrig mer her:

<https://www.nrk.no/sapmi/fremrykningshypotesen-har-hatt-katastrofale-konsekvenser-for-sorsamene-1.16675299>

¹⁰⁷ <https://snl.no/Alta-saken>

¹⁰⁸ Berg-Nordlie (2024), side 139

¹⁰⁹ Berg-Nordlie (2024) side 140

¹¹⁰ https://snl.no/ILO-konvensjonen_om_urfolk_og_stammefolk

¹¹¹ <https://snl.no/Sameparagrafen>

påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at det samiske folk, som urfolk, kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Vi har også sameloven – hvis fulle navn er Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold.

Sametinget ble åpnet høytidelig av kong Olav i 1989. Kanskje like viktig i vår sammenheng var talen kong Harald holdt ved åpningen av det tredje Sametinget i 1997, der han offisielt beklaget statens overgrep mot den samiske befolkningen. De viktige ordene lød: "Den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk – nordmenn og samer. I dag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningsspolitikk"¹¹².

4. Antisiganisme, antisemittisme, og antisamisme.

De fleste av oss har hørt om antisemittisme, noen har hørt om antisiganisme, og enkelte er kjent med begrepet anti-samisme. Alle tre er begreper knyttet til hat mot henholdsvis jøder, romer /romani/taterfolket, og samer.

I Norge er det forsket lite på antisiganisme, noe mer finnes i Europeisk forskning¹¹³. Det er begrenset med forskning på samehets eller anti-samisme i Skandinavia, men det er publisert noen artikler som gir et innblikk i fenomenet¹¹⁴. Antisemittisme er det forsket mye på¹¹⁵. Berg-Eriksen m.fl sier det slik: "Filosofer og historikere, idehistorikere og religionshistorikere, sosiologer og psykologer, statsvitere og litteraturforskere har levert en nesten uoverskuelig mengde bidrag til antisemittismeforskningen"¹¹⁶. Dette gjør at det er mange definisjoner på antisemittisme, og mange betraktninger som dels står i motstrid til hverandre. For vårt formål har vi måtte foreta et veldig lite utvalg som fremhever noen trekk som vi ser er av betydning for politiets etterforskning av antisemittisme. Utvalget vi har valgt kan selvsagt være gjenstand for diskusjon, og interesserte oppfordres derfor, på alle tre tema, å utforske ytterligere kilder både på de nevnte temaene, og innenfor tilknyttede fagområder.

¹¹² <https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=171065%26sek=26947%26scope=0>

¹¹³ I denne rapporten er hovedkilden HL-senteret sin rapport om temaet Rosvoll og Bielenberg (2012)

¹¹⁴ Mikkel Berg-Nordli er den som tydeligst har satt ord på, og kategorisert fenomenet, og hans artikkel (2022) er hovedkilde her.

¹¹⁵ Vi har valgt å hente mye fra særlig to kilder - Eriksen, Harket og Einhardt (2005), og Simonsen, Ketil (2023)

¹¹⁶ Eriksen, Harket og Einhardt (2005), side 10

4.1 Antisamisme

Seniorforsker Mikkel Berg Nordlie tar til orde for å bruke ordet *antisamisme*, og ikke *samehets* eller *samehat*, om den rasismen som samer møter. Han begrunner dette med at antisamisme er et begrep som favner bredere enn verbal hets, og at negative holdninger overfor samer også tar andre karakterer enn rent hat¹¹⁷.

Han føyer seg dermed også inn i en større samtale om begrepet, der blant annet kriminolog Berit Vegheim har vært førende. Hennes argument er at ulike former for rasismer bør ha en egen -isme-betegnelse, slik som antisiganisme og antisemittisme¹¹⁸, fordi dette løfter ansvaret for å gjøre noe med problemet opp på et samfunnsnivå. Enkelt forklart: Bruker man ordet homofobi, så relateres problemet til en fobi – altså noe et individ lider av. Snakker man om ismer, så er det ideologier eller strømninger i samfunnet som kan være en del av forklaringen. Ansvaret for å gjøre noe med problemet løftes fra det enkelte individ, til samfunnsnivå.

Flere studier viser at samer opplever hets og hatefulle ytringer langt oftere enn majoritetsbefolkningen. Ved UIT Norges arktiske universitet er det også publisert flere studier som viser hvilken innvirkning slik hets kan ha på helse. Her kan nevnes SAMINOR-studiene, og Miha-studien, ledet av professor Ketil Lenert Hansen¹¹⁹.

Vi skal i det videre ta utgangspunkt i noe av det historiker og forsker Mikkel Berg-Nordlie har tegnet opp som kjennetegn ved antisamisme. Han deler antisamisme opp i seks underkategorier, og vi skal se nærmere på disse seks kategoriene¹²⁰. De er:

- Fiendtliggjøring
- Usynliggjøring
- Samen som velferdsbyrde
- Lavrase, lavkultur, lavklasse
- Samen som identitetstruende
- Samen som politisk truende

1. FIENDTLIGGJØRING:

Etter kristningen av Norge holdt samene fremdeles lenge på sin egen religion, som ble sett på som hedensk. Samenes relasjon til ånde verdenen stod i kontrast til den monoteistiske kristne religionen med en Gud. Det er flere historiske fortellinger om demonisering av særlig sjamanene, om brenning og ødeleggelse av rune bommer eller noaidetrommene som de også kalles – trommene som ble brukt i religiøse ritualer¹²¹. Samenes magiske krefter ble brukt som skremselsbilder. Det var lenge en reell frykt for såkalt *ganding*, som kan forklares som at det kastes en form for forbannelse over den som blir gandet. Dette er et kjent fenomen også fra

¹¹⁷ Berg-Nordlie, Mikkel (2022)

¹¹⁸ Se blant annet Spurkland, Kierulf, Hansen (2023), sidene 63-65

¹¹⁹ https://www.bing.com/search?q=Miha_Unge_samer_rapport_digital.pdf&cvid=76464b4ab143489bb450fa5a27c72a39&gs_lcrp=EgRIZGdlKgYIABBFgDkyBggAEEUYOTIGCAEQRRg8MggIAhDpBxi8VdIBCDM0ODBqMGo0qAIAAsAIB&FORM=ANAB01&PC=HCTS. Se også Hansen og Skaar (2021), og Hansen, Ketil Lenert (2016). Omtales også i podcasten likestillingspodden: <https://www.kun.no/podkast/samehets>

¹²⁰ Det følgende er et svært kort sammendrag av sidene 421 – 436 i Berg-Nordlie, Mikkel (2022). For en bredere innføring i antisamisme anbefales det å lese hele dette kapittelet.

¹²¹ Se blant annet Kraft, Siv Ellen; Fonneland, Trude; Knudsen, Jan Sverre; Berg-Nordlie, Mikkel: rune bomme - samiske trommer i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 4. november 2024 fra https://snl.no/runebomme_-_samiske_trommer

andre naturreligioner – at man kan påkalle ånder som utfører handlinger som kan skade – eller helbrede. Helt frem til våre dager er ganding et tema i kommentarfelt, enten man tror på denne type krefter eller ikke. Fiendtliggjøring er altså at samene fremstilles som farlig, eller som en som har krefter til, eller jobber for, å skade det bestående.

2. USYNLIGGJØRING¹²²

Usynliggjøring beskriver Berg- Nordli som en direkte konsekvens av fornorskningspolitikken som er beskrevet tidligere i denne rapporten. Myndighetens knallharde assimileringsslinje fra 1800-tallet og fremover førte til at samiske språk og kulturer ble svekket, eller forsvant:

Da Norge gikk inn i en hundre år lang prosess mot selvstendighet, begynte stat og akademia etter hvert å motarbeide samisk språk og kultur aktivt. Det samiske ble marginalisert eller utelatt i historieskriving (...) Samiske stedsnavn ble holdt borte fra kartet¹²³.

Særlig spørsmål om stedsnavn er aktuelt opp mot samehets. I den senere tid har flere byer og tettsteder vedtatt å bruke både norske navn og de opprinnelige samiske navnene. Man har laget by – og kommuneskilt med begge navn, noe som mange sterkt misliker, og det er flere rapporter om omfattende skadeverk på skilt med samiske navn¹²⁴. Dette oppleves av mange som et ønske om at usynliggjøringen skal fortsette.

3. SAMEN SOM VELFERDSBYRDE – særlig om reindrift

Dette punktet er særlig aktuelt for den samehets som ofte sees i kommentarfelt på sosiale medier, og kretser ofte rundt landrettigheter og strid om dette.

Reinens beiteområder er kraftig innskrenket de siste par hundreårene. Dette skyldes flere forhold, men blant annet politikk som handler om utvikling av landbruk, kraftutbygging, og regulering av områder til hyttefelt. Det samme gjelder fiskerettigheter som er omregulert, og innskrenking i tradisjonelle sankeområder.

"Fellesnevneren er at den norske staten gir andre næringsutøvere tilgang til å forbruke ressurser som allerede er i bruk av de samiske tradisjonsnæringenes utøvere¹²⁵."

Fosen-saken er et nylig eksempel, der Høyesterett kom til at vedtaket fra norske myndigheter om tillatelse til vindkraftutbygging på Fosen var ugyldig. Høyesterett fant at utbyggingen krenket reindriftssamenes rett til utøvelse av kultur etter artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Samtidig opplever bønder at reinsdyr trækker opp og ødelegger dyrket mark, og reinen trekker også inn i bysentra og skaper store utfordringer.

Konfliktene rundt landspørsmål er harde – for hvem har bruksrett til områdene? I saker om landområder koker det ofte i kommentarfeltene, og ikke sjelden blir samer – og særlig de som driver med reindrift - fremstilt som en trussel. Det heter at samene stopper næringsutvikling,

¹²² Beskrevet som en form for strukturell diskriminering, side 423 Berg-Nordlie, Mikkel (2022)

¹²³ Berg-Nordlie Mikkel (2022), sidene 423-424

¹²⁴ Se blant annet https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/_utrolig-at-det-finnes-folk-som-er-sa-primitive-1.12300155

¹²⁵ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 425

at de vil bidra til avfolkning av Finnmark, at de bare tenker på seg selv og penger, og raserer hele Nord-Norge. Samene blir fremstilt som en byrde for videreutvikling av Nord-Norge.

Det at samer fikk status som urfolk er også en viktig del av denne diskusjonen.

Urfolksstatusen gir visse særrettigheter opp mot tradisjonell næring, som mange mener det er urettferdig at samene skal ha. Det avvises at samene brukte området først. Den såkalte "fremrykkingsteorien"¹²⁶ brukes enda som argument av enkelte, som et argument for at norske bønder kom før samiske reineiere, og at samer derfor ikke har landrettigheter.

Det er særlig reindrifta som møter hets og motstand, og Mikkel Berg-Nordlie viser blant annet til et eksempel fra sosiale medier der samer omtales som dyr¹²⁷. Han viser også hvordan mange samer som *ikke* er i reindrifta også kan ha motstridende forhold til denne næringen, fordi de også kan mene at andre næringsinteresser må gå foran reindrifta. Hets mot reindrifta kan altså komme både eksternt og internt¹²⁸:

Det som gjør at reindriftshets likevel må behandles som en underkategori av samehets, er at hetsen mot reindriftsutøvere gjerne kjennetegnes av at mer generell samehets flettes sømløst inn i retorikken og at andre samer kan utsettes for reindriftshets selv om de har lite eller ingenting med næring å gjøre.¹²⁹

4. DEN MINDREVERDIGE SAMEN

Denne formen for hets har ifølge Berg-Nordlie dype røtter i rasehygieneteorien i Norge, der forskere "dokumenterte" at samene stod på et lavere utviklingsstrinn enn "gode nordmenn", som vist tidligere i denne rapporten¹³⁰. Etterhvert som samene ble presset ut av områdene sine, ble de også klassemessig underlegne norske nordmenn, da det var majoritetsnordmenn som hadde stillinger som prester, statstjenestefolk, handelsfolk og rektorer.

Det er flere vitsetegninger som fremstiller samene som dum, og gjerne også henfallen til fyll, og derfor anses som personer man ikke kan stole på, eller regne med.

Dette er særlig viktig opp mot hatkriminalitet fordi kommentarer som har ført til dom i antisamismesaker spiller på nettopp dette – samer som rasemessig eller kulturelt underlegne. Samedrakta beskrives som klovnedrakt, og samer er et folk man per definisjon ikke kan stole på¹³¹.

5. DEN IDETITETSTRUENDE SAMEN, PASSERING OG PATRULJERING

Den harde fornorskningspolitikken gjorde at mange valgte å aktivt skjule sin samiske identitet. Det hadde for store sosiale, politiske og økonomiske omkostninger å bli gjenkjent som same. Det er utallige fortellinger fra nåtiden om personer som først i voksen alder, og

¹²⁶ Se blant annet her <https://www.idunn.no/doi/10.18261/nnt.41.2.1> og her Svendsen, Åsmund; Norsk biografisk leksikon; Berg-Nordlie, Mikkel: Yngvar Nielsen i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 4. november 2024 fra https://snl.no/Yngvar_Nielsen, se også kapittel 3.6 i denne rapporten for ytterligere utdyping.

¹²⁷ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 425

¹²⁸ NRL sitt prosjekt <https://reinfakta.no/om-reinfakta-no/> er et eksempel på tiltak som ønsker å jobbe forebyggende mot hets av reindriftnæringa, både internt i samiske miljøer og eksternt

¹²⁹ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 426

¹³⁰ Se kap. 3.4.2

¹³¹ Se bl.a. Hålogaland lagmannsrett 24. mai 2019 (LH-2019-36965).

kanskje i forbindelse med slektsforskning, finner ut at man har samiske aner. Hemmeligholdet var totalt, også overfor barn og barnebarn. Det var sammensatte årsaker, men ofte ønsket man ikke at barna skulle oppleve den belastningen det var å bli sett på som samisk.

Mange sluttet derfor å snakke språket, brant kultursymboler som kofte og kniver, sluttet med duodji¹³² (håndverk) og mattradisjoner. Dette refererer Berg-Nordlie til som *passering* – man vil passere som majoritetsnorsk¹³³.

Både fra storsamfunnet og fra samer selv har man i tillegg hatt en annen strategi for å slå ned på samisk identitet, det Berg-Nordlie kaller *patruljering* – det å utøve tydelige sanksjoner mot samisk synlighet.

Under punktet om usynliggjøring var vi inne på opprøret mot å ta frem gamle samiske stedsnavn. Man ønsker ikke at det samiske skal tre frem i lyset. Dette er en form for patroljering. All form for synlig samiskhet må slå ned på. Et mye omtalt mediefenomen er hets mot personer som bærer samekofte¹³⁴. Dette kan også sees som en form for patroljering i Berg-Nordlie sin betydning av ordet.

Som en del av passering og patroljering vil man kunne se omskriving av historien – man må ha alternative forklaringer til samisk tilstedeværelse. Dette kan også gi seg utslag i rene konspirasjonsteorier, som bortkonstruerings-teoriene som hevder at samer egentlig aldri har eksistert¹³⁵.

Både passering og patroljering kan utføres internt blant samer, og eksternt – fra majoriteten mot samer.

6. DEN POLITISK FARLIGE SAMEN

Dette er det siste punktet i Berg-Nordlies opplisting av former for samehets, og det handler om, på samme måte som vi tidligere har sett i rapporten om kvenene, at samene blir sett på som en stor sikkerhetspolitisk risiko. Bakgrunnen for påstanden ligger i at Sàpmi strekker seg på tvers av landegrensene som nå er trukket mellom Norge, Sverige, Finland og Russland. Man kan altså ikke stole på samers lojalitet til den norske nasjonalstaten.

Ideen om at samer jobber for en egen samestat kommer også opp med jevne mellomrom. Det er så langt ingen samiske bevegelser som har jobbet for en egen samisk stat, men beskyldninger om at det skjer har lange historiske røtter.

En annen teori som beskriver hvor politisk farlig samen er – og hvordan dette går ut over "gode nordmenn", er teorien om at samene har alliert seg med norske myndigheter og fått (skjulte) spesialavtaler om alt all utmark i Norge skal tilfalle samene¹³⁶.

¹³²¹³² Nordsamisk. På sørsamisk heter det duedtie, på lulesamisk duodje

¹³³ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 431

¹³⁴ Se blant annet <https://www.nrk.no/sapmi/sameforeningsleder-etter-17.-mai-hets-av-samer--anmeld-alt-til-politiet-1.13523329> og <https://www.fvn.no/nyheter/lokalt/i/Xqke7n/jeg-foelte-meg-rett-og-slett-som-et-sirkusdyr>

¹³⁵ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 431.

¹³⁶ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 435

Mer vanlig er kritikk av samisk representasjon, og en uttrykt bekymring for at det samiske vil ta over. Dette kan være saklig kritikk, men kan også inneholde elementer av "den samiske fare"¹³⁷.

Avsluttende om antisamisme

Antisamisme er forholdsvis lite forsket på, men basert på det som er tilgjengelig er det gjennomgående at landspørsmål er tett knyttet til denne formen for rasisme. Professor Torjer Andreas Olsen er også opptatt av at dagens rasisme ikke kan sees uavhengig av historie:

Forståelsen av urfolk er for en stor del knytta til kolonitid og imperialism (..) Ettersom rasismen, gjennom en serie dehumaniserende og undertrykkende praksiser og ideologier, er en del av kolonitida og imperialismen, er det nødvendig å være åpen for at rasisme fortsatt er en del av relasjonene mellom folk (...) I kommentarfelt i aviser der eksistensen av sjøsamer blir aktivt benekta, i historien om jenta som på en buss i Tromsø ble kjefta på for å snakke samisk, i retorikken mot reineiere i sørsamiske områder – her finnes uttrykk som bærer en arv av koloniale og rasistiske relasjoner¹³⁸.

Det at man deler identitetsmarkører, enten det er at man er samisk, eller homofil, eller kristen, betyr selvsagt ikke at man er enig i alle politiske spørsmål. Det er naturlig at det kan oppstå hard ordveksling internt i en minoritet når man er uenig. Dette er i seg selv ikke antisamisme. Men det kan være antisamisme – også mellom samer – dersom hetsen bygger i nettopp fordommer mot samiskheten. Det kan være at man beskyldes for "ikke å være samisk nok" – og dette gir seg utslag i trusler, for eksempel at man ikke har rett til å bruke kofta fordi man ikke snakker samisk – og opplever trusler på grunn av dette.

Antisamismen i Norge i dag kjennetegnes nok likevel primært av den diskriminering, trakassering og hets fra majoritet mot minoritet. Mye er innenfor det lovlige. Det er likevel en utfordring at det har vært svært få saker på antisamisme i norske domstoler. Det indikerer at det fremover er et behov for å få trukket noen klarere linjer for hvor grensen for straffbar antisamisme skal gå.

4.2 Antisemittisme.

Som nevnt er det utallige definisjoner på antisemittisme. Ofte settes det likhetstegn mellom jødehat og antisemittisme. Dette er nok i beste fall en forenkling. Antisemittisme kjennetegnes like mye av fordommer mot innbilte egenskaper ved det jødiske folk:

Det er nettopp forvandlingen av faktiske jøder til innbilte jøder som er det antisemittiske glansnummeret, fremfor noe: Demoniseringen (...) Det er et kjennetegn ved antisemittismen at jødene kollektivt – som rase, nasjon eller religiøst eller sosialt

¹³⁷ Berg-Nordlie Mikkel (2022) side 436

¹³⁸ Olsen, Torjer Andreas (2022)

definert gruppe – tillegges uforanderlige egenskaper som har svært lite å gjøre med jødernes virkelige eksistens. Ut fra elementer av gjenkjennelighet hos en minoritet er det blitt utviklet stereotype forestillinger om jødene som kollektiv for å forklare fenomener som mislikes.¹³⁹

Det skal gjentas her at forskning på antisemittisme er et enormt forskningsfelt, med flere forskningsinstitusjoner viet dette i flere land. Et kort utdrag av dette temaet er derfor tilnærmet umulig, og vi oppfordrer leseren til å selv oppsøke flere kilder. I denne rapporten har vi valgt å fokusere på antisemittismens utvikling gjennom historien, og kort belyse det komplekse temaet rundt antisemittisme knyttet til jøder, samt forholdet til kritikk av Israel.

Antisemittismen har endret seg gjennom historien. I Berg Eriksen m/flere sin store bok "Jødehat", trekker de frem Wolfgang Benz, en av de ledende antisemittismeforskerne. Vi velger her å bruke deres gjengivelse av hans fremstilling av antisemittismens fire faser:¹⁴⁰

1. Den første fasen var antijudaismen som var religiøst fundert, blant annet at jødene fikk skylden for å ha drept Kristus. Dermed var veien kort til å forklare at de stod i ledtog med djevelen, noe som også ledet til kulturelle, økonomiske og sosiale forklaringer som at jøder forgiftet brønnvann og spredte sykdom, alt for egen vinning. Dette førte til at jøder i flere land ble holdt isolert i egne ghettoer.
2. Den andre fasen var en mer moderne form, som var vitenskapelig begrunnet, og som tidligere omtalt i denne rapporten – den rasebaserte antisemittismen. Dette førte til teorier om en kamp mellom to raser – jødene og den ariske rase. Dette tok flere former, men i en etnisk ren nasjon kunne det ikke være plass for "rotløse parasitter som sugde all kraft ut av vertsnasjonen"¹⁴¹. Raseforklarende antisemittisme tok imidlertid ulike former: Jøder ble beskyldt for alt fra å være for moderne til å være ortodokse fossiler. De var frastøtende – enten fordi de var rike, eller fordi de var fattige. Denne fleksibiliteten viser styrken i antisemittismen fra slutten av 1800-tallet og frem til, og med 2. verdenskrig.
3. Den tredje fasen mener Benz kommer i etterkrigstiden. Denne fasen kalles ofte et jødehat uten jøder, og beskriver påstander om at jøder fremstiller seg som ofre når de "egentlig" er gjerningspersoner. Eksempler på slike påstander kan være den om at jøder kollektivt bruker Holocaust som et verktøy for selv å kunne begå folkemord.
4. Den fjerde fasen kaller Benz for kamouflert antisionisme, og den er svært kompleks. "Dels skjuler den seg bak en legitim politisk kritikk (globaliserings- og kapitalismekritikk, og dels finnes den i deler av den islamske verden som mer utilslørt har overtatt elementer fra den klassiske europeiske antisemittismen"¹⁴². Denne siste fasen er utfordrende fordi det er svært mange legitime grunner til å kritisere Israels regjering for dens politikk og krigføring. Når denne kritikken også går over til kritikk av jøder som gruppe, og politikk forklares i jødiske egenskaper, er det imidlertid grunn til å være på vakt.

Det er i denne fjerde fasen Benz mener vi er i nå, men i kommentarfelt kan vi se elementer fra alle fire fasene. Vi finner påstander om kristusmordere, om jøder som parasitter og styrende i verdens finanser, om holocaustbenektelse – og at krigsovergrepene mot Palestina utført av dagens sittende regjering i Israel viser *alle* jødernes sanne ansikt.

¹³⁹ Eriksen, Harket og Einhart (2005), sidene 9 og 11

¹⁴⁰ Gjengitt i Eriksen, Harket og Einhart (2005), sidene 10 - 12

¹⁴¹ Eriksen, Harket og Einhart (2005), side 9

¹⁴² Eriksen, Harket og Einhart (2005), side 9

Antisemittisme i seg selv er ikke ulovlig, på samme måte som rasisme i seg selv ikke er ulovlig. Det er kun et lite antall rasistiske ytringer som vil rammes av straffeloven i Norge. Det er på samme måte kun et lite antall antisemittiske ytringer som vil rammes av straffeloven. Mellom de klart straffbare, og de lovlige, ligger det et svært vanskelig landskap for politiet å manøvrere i. Nettopp fordi antisemittismen har så mange ansikter, og er så tilpasningsdyktig ut fra dagens forhold, så er den også svært vanskelig å definere innenfor eller utenfor dagens norske straffelovgivning. Dette beskrives nærmere i kapittel 5 i denne rapporten.

Særlig i dagens klima, med Hamas' terrorangrep mot israelske festivalgjengere 7.oktober 2023, etterfulgt av den israelske regjeringens omfattende bombing av Gaza og overgrep på Vestbredden, blir dette en krevende øvelse. Håkon Harket beskriver det slik:

I fortolkningen og formidlingen av konflikten mellom jødiske israelere og kristne og muslimske palestinere, ser vi at de retoriske støpeformene fra antisemittismens historie igjen kommer til anvendelse. Enkelte hevder med Jean–Claude Milner at Israel er den nye tids jøde. Andre hevder med Edvard Said at palestinerne har tatt jødernes plass. Dermed er vi allerede dypt inne i debatten om 'den nye antisemittismen' som en videreføring av krigen med dens retoriske midler. Forstår man kritikken av Israel utelukkende i lys av antisemittismens historie er det en fare for at legitim opinionsdannelse kriminaliseres. Unnlater man å ta den i betraktning er det omvendt en fare for at jødehat legitimeres.¹⁴³

Vibeke Moe, forsker på HL-senteret, er en av dem som har forsket mest på antisemittisme i Norge den senere tid. I en kvalitativ studie blant jødisk ungdom gjennomført i 2011 og 2012, fikk hun flere eksempler på opplevd antisemittisme¹⁴⁴. En ungdom forteller at hun ble ropt etter med ordene "Yahud Yahud" og "La Palestina Leve". Ytringene i seg selv er ikke antisemittiske, men i konteksten ungdommen forteller om – at det ble ropt mens hen ble kastet snøballer på og løpt etter – så er dette antisemittisme.

Dette eksempelet viser at kontekst på ytringer er svært viktig – og det gjelder også på ytringer fremsatt på internett. Ordene i seg selv kan både være lovlige og en del av et viktig politisk ytringsrom, men konteksten avgjør om det er straffbar antisemittisme. Antisemittismen kan altså falle innenfor det som er lovlig å ytre, men det kan også – sett hen til kontekst, være hatkriminalitet.

HL-senteret har hatt et særlig søkelys på antisemittisme etter 7.oktober 2023. På et seminar den 27.februar 2025 i Universitetets Aula var den tyske antisemittismeforskeren Uffa Jensen invitert. Jensen holdt hovedinnlegget med tittelen «I skyggen av krigen: Israelkritikk eller antisemittisme». Han vektla at den eksplisitte antisemittismen, den som eksplisitt omtaler jøder i hatske ordelag, kun er overflaten av antisemittismen. Ofte kommer antisemittisme til uttrykk langt mer implisitt, ved å vise til nettopp historisk ordbruk som når det snakkes om en «ny verdensorden» med klare referanse til Sions vise protokoller, som tidligere omtalt. Han skilte også mellom legitim kritikk av den israelske regjeringens krigføring, fiendtlige holdninger mot Israel knyttet til krigen – og det som er eksplisitt antisemittisme, som er hat mot jøder – eller israelere som jøder, på bakgrunn av krigen¹⁴⁵.

¹⁴³ Eriksen, Harket og Einhart (2005), side 579

¹⁴⁴ Fra Døving og Moe (2014)

¹⁴⁵ Det er dessverre ikke lagt ut video av dette innlegget på nett enda, men flere av disse temaene skal være å finne i Jensens publikasjoner

Uansett dimensjoner så viser HL-senteret sin holdningsundersøkelse for 2024¹⁴⁶ at antisemittiske holdninger har økt i Norge i etterkant av 7.oktober og de påfølgende hendelsene, etter flere år med nedgang.

En krevende øvelse for norsk politi opp mot dette temaet er at ikke all antisemittisme er straffbar, på samme måte som ikke all rasisme er straffbar. I tillegg til å identifisere antisemittisme, skal politiet være tydelig på hvilke deler av antisemittismen som rammes av straffeloven, og hvilke deler som ikke gjør det. Dette omtales nærmere i kapittel 5 i denne rapporten.

4.3 Antisiganisme

"The genocide against the sinti and roma was executed with the same motive of racial hatred, with the same intention and the same will to systematically and definitively exterminate as the genocide against the jews".
Roman Herzog, German president 1994-1999)¹⁴⁷

Mens det er skrevet svært mye om antisemittisme, er det vanskelig å finne norsk litteratur på antisiganisme. De fleste av oss har hørt om Holocaust, men hvor mange av oss har hørt om Porajmos – altså nazistenes forsøk på å utrydde romer? Internasjonalt brukes betegnelsen Roma om dette fagfeltet, og da inkluderes også det som omtales som travellers, som er tilsvarende det norske romanifolket/tatere. I dette underkapittelet vil derfor også begrepet *roma* brukes.

Det finnes ikke eksakte tall på hvor mange roma som døde som resultat av nazistenes overgrep fra 1933 – 1945. Historikere peker på mellom 200.000 og 500.000 personer, men dette er svært usikre tall. Det som er sikkert er at en stor andel av romabefolkningen i Europa døde i denne perioden. Selv om det var langt flere jøder, målt i absolutte tall, som ble drept, så antas det at romaer ble hardest rammet opp mot den prosentvise andelen av befolkningen. Estimer varierer fra mellom 50% og 80% av roma-befolkningen, hvorav noe over 20.000 av disse skal ha blitt drept i Auschwitz-Birkenau¹⁴⁸.

Det lille som er gjort av forskning på antisiganisme i Norge kommer primært fra HL-senteret. I Heftet *Antisiganisme, stereotypier og diskriminering av rom*, forklares antisiganisme som en spesifikk form for rasisme mot rom, som Europarådet anerkjenner eksisterer¹⁴⁹. Rosvoll og Bielenberg viser til Jean Pierre Liégeois sin definisjon fra 2007 som er mye brukt i Europa:

¹⁴⁶ HL-senteret, rapport: HOLDNINGER TIL JØDER OG MUSLIMER I NORGE 2024, [hl-s-holdninger_til_joderogmuslimer-rapport_2025\[1\].pdf](#)

¹⁴⁷ Ord som henger over inngangen til The permanent exhibit of the documentation center of German Sinti and Roma, i Heidelberg

¹⁴⁸ Men igjen – det er svært usikre tall. Det er uenighet mellom forskere, og opp mot denne rapporten har det vært vanskelig å finne gode kilder på tall. Man kan lese mer for eksempel her: <https://hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/nazi-persecution/the-roma-genocide/>

¹⁴⁹ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 7

"(...) en ideologi basert på en rasemessig overlegenhet, en form for avhumanisering og institusjonell rasisme, næret av en historisk diskriminering"¹⁵⁰.

I sin rapport viser de hvordan denne type rasisme er gått fra å ha en biologisk begrunnelse til å ha en mer kulturell begrunnelse – det er "sigøynernes kultur" som rettferdiggjør forskjellsbehandling og utestengelse.

Antisiganisme omtales ofte som Anti-gypsism. Denne form for rasisme rammer både gruppen romer (også kalt "sigøynere" eller "gypsy"), men også gruppen romani (også kalt romanifolket/tatere, eller travellers¹⁵¹).

Det som er skrevet ovenfor¹⁵² om den historiske behandlingen av romani/taterfolket gir et bakteppe for diskriminering av romani/tater som faller inn under betegnelsen antisiganisme. Antisiganismeforskningen i Norge har imidlertid sett mye hen til den rasismen som har rammet og rammer romer.

I dag bor det et sted mellom 600 og 800 personer som identifiserer seg som romer i Norge, ulike kilder oppgir litt forskjellige tall¹⁵³. Det er ingen oversikt over romani/taterfolk, men det oppgis av deres egne organisasjoner å være betydelig flere, trolig et fem-sifret tall. Fornorskningspolitikken og flere andre faktorer gjør at vi for det første ikke har registrering på etnisitet i Norge, og for det andre at mange velger å ikke være åpne om sin taterbakgrunn. I Europa er imidlertid Rom den største minoriteten, som finnes i alle europeiske land. Det ble i 2012 anslått mellom 8 og 12 millioner mennesker¹⁵⁴.

Henvendelser til politiet om hatkriminalitet basert på romer eller romani/taterfolket -bakgrunn har vært få, men de sakene som har vært rapportert har primært vært brudd på straffelovens bestemmelse §186. I en rapport fra Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) i 2008, står det at LDO mottar flere klager årlig fra personer som opplever diskriminering på campingplasser ved at de nektes adgang. "Det klages også på at politiet som regel tar parti med campingplasser når slike situasjoner oppstår"¹⁵⁵. Det er også gjennomgående i flere TV-intervjuer med personer fra romer-befolkningen at de opplever at politiet ikke tar mot anmeldelser når det er konflikter internt i miljøene, men tvert imot blir bedt om å "ordne opp i slike saker selv"¹⁵⁶. Blant taterfolket /romani oppgis det at tilliten til politiet er svært lav, både på grunn av historiske forhold og nyere erfaringer¹⁵⁷.

De siste ti-årene har flere tilreisende rom-folk kommet til Norge, etter utvidelsen i EU i 2007 da Romania og Bulgaria ble medlemmer. I liket med andre europeiske land har det i Norge også vært store "tigger-debatter", og hatkriminalitet mot tilreisende romer er også antisiganisme¹⁵⁸. I denne sammenhengen vil vi imidlertid primært fokusere på de nasjonale

¹⁵⁰ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 7

¹⁵¹ Overgrep mot denne gruppen er det imidlertid skrevet mye om. Latjo Drom utstillingen på Anno museet i Elverum er et av de stedene man kan finne mer informasjon om dette.

¹⁵² Kapittel 3.3.1

¹⁵³ Rosvoll og Bielenberg (2012), oppgitt ca 700 personer i 2012

¹⁵⁴ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 25

¹⁵⁵ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 12

¹⁵⁶ Se blant annet NRK Nett TV, Programmet Grosvold, 11 april 2008, der to personer er intervjuet angående en stor konflikt som utartet til vold mellom to familier

¹⁵⁷ Se blant annet NOU 2015:7

¹⁵⁸ Blant annet omhandlet i rapporten til sosiolog Hildegunn Brattvåg (2007): *Folk fra Romania som tigger i Norge*

minoritetene romer og romanifolk/tatere. Det er imidlertid viktig å være klar over at for mange nordmenn er det ikke kjent at romer har status som nasjonal minoritet. Romer forbindes ofte med tilreisende rom.

Antisiganisme er et relativt nytt begrep i Europa, det ble introdusert først på 1980-tallet¹⁵⁹. Blant forskere er det imidlertid enighet om at for å kunne forstå fenomenet må vi se på stereotypiene som eksisterer rundt romer. Rossvoll og Bielenberg¹⁶⁰ vektlegger to hovedstereotyper: *Den positive romantiserende*, og *den negativt stigmatiserende*. Den første blir ofte gjenfunnet i musikk og i Norge gjerne i såkalte kiosk-romaner: Den forførende sigøynerkvinnen som bergtar med sin dans og fyrighet. Den frie sjel som reiser fra sted til sted, ubundet av hverdagens kjas og mas, opprøret mot 9-4 livet. Denne stereotypien er gjerne omgitt av mystikk. "Sigøyneren" omtales som følelsesmennesket, som står i direkte motsats til det rasjonelle. *Den negativt stigmatiserende* er imidlertid langt mer fremtredende i offentligheten, både historisk men også i nyere tid. Det er den kriminelle, løgnhalsen, lurendreieren – og ofte henfallen til fyll:

I all hovedsak har rom vært fremstilt som kriminelle og parasitter i hele Europa. Bildet av sigøyneren er av en uforbederlig løgnhals som bringer elendighet og bråk med seg, som ikke vil jobbe og som snylter på velferdsstatens – eller det tidligere bondesamfunnets – goder.¹⁶¹ (...) Forestillinger er ikke virkelighet, men en omarbeidet og deformert fremstilling av virkeligheten. På samme måte som antisemittiske stereotyper ikke sier noe om jødene som gruppe, og de færreste av oss vil forsøke å finne noen sannheter i dem, forteller heller ikke stereotypiene noe om "sigøynere". Mellom forestillingene om rom som nomadiske tyver, som sanger i en operette eller som flamencodansende kvinne, finnes det ingen plass for et reelt bilde av en sammensatt person.¹⁶²

I dette sitatet ligger kjernen av antisiganismen. Dagens romer og romani/taterfolk blir bærere av seiglivede historiske fremstillinger.

Det finnes helt klart personer blant både romer og romani/taterfolket i Norge, som både kan synge og danse, og noen begår kriminelle handlinger. Det er helt opplagt personer innenfor disse gruppene som ikke vil leve A4 livet. Reising er fremdeles en svært viktig del av deres kultur. Utfordringen er når man ikke blir møtt som individ, men umiddelbart leses av omgivelsene som eksotisk eller kriminell eller upålitelig i alle henseende, ut fra gruppen man tilhører.

Som vist ovenfor¹⁶³ har antisiganismen i Norge også preget norsk lovverk. Både vergemålsloven og løsgjengerloven hadde som uttalt formål å få bukt med "omstreiferproblemet". Selv om romer var norske statsborgere, tok man på 20-tallet også i bruk fremmedlovgivningen både for å stanse flere rom å komme inn i landet, men også som et middel til etter hvert å utvise norsk rom. Antisiganismen kan vise seg både i konkrete handlinger fra individer og grupper, men også på et strukturelt nivå.

¹⁵⁹Rosvoll og Bielenberg (2012) side 14

¹⁶⁰ Rosvoll og Bielenberg (2012)

¹⁶¹ Rosvoll og Bielenberg (2012) side 19

¹⁶²Rosvoll og Bielenberg (2012) side 25

¹⁶³ Se kap. 3.3.2

Opp mot hatkriminalitet er det viktig å kjenne til hovedtrekkene ved den historiske antisiganismen, da mange av disse forestillingene fremdeles forbindes med gruppen. Ord som taterblod, sigøynerblod osv. henspeiler på at det finnes en biologisk komponent ved gruppene som gjør dem annerledes enn "oss andre". Forestillinger fra fornorskningstiden om at den eneste som gjorde et ærlig stykke arbeid var den hardt arbeidende norske – gjerne norske bonde, ledet til forestillingen om at taterfolket/romani/romer var arbeidssky, og snyltere på "oss andre". Forestillingen om at man var "født kriminell" som går tilbake til Lombroso sin tid, har også vist seg å være seiglivet.

Antisiganismen er dypt forankret i en forestilling om "den andre" som noen man ikke kan stole på. Det finnes helt klart personer med rulleblad innenfor alle grupper i samfunnet – også romer/taterfolk. Men det er også dokumentert at gruppen romer/romani er den gruppen blant urfolk og nasjonale minoriteter nordmenn har størst fordommer mot¹⁶⁴:

"Undersøkelsen viser at særlig romer og romani/tatere er gjenstand for mer negative holdninger i befolkningen enn det som gjelder for de andre gruppene"¹⁶⁵.

Denne skepsisen kan vise seg både i hatefulle ytringer, men fortellinger fra gruppene selv tyder også på at de har omfattende erfaringer med å nektes adgang til overnattingssteder, restauranter og butikker.

4.4 Hat mot Skogfinner og Kvener

Vi har ovenfor tatt for oss hat mot jøder, samer og romer/taterfolket/romani – som alle har egne betegnelser: Antisemittisme, antisamisme og antisiganisme. Hat mot kvener og skogfinner – de to gjenværende nasjonale minoritetene, har ingen egen betegnelse, og det er derfor heller ikke opprettet egne forskningsfelt på disse temaene.

Sannhets og Forsoningskommisjonen gjorde et stort stykke arbeid med å intervjuere personer med disse bakgrunnene, og vi vet at også disse gruppene opplever hets, som vist i kapittel 3.2. Som eksempel kan det komme hatefulle kommentarer når tema som stedsnavn og språk er oppe til debatt. Men enn så lenge har denne form for hets ikke egne begrep, og vi viser derfor til omtale om dette i kapittel 3.2

¹⁶⁴ NIM: Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge, 2022, kapittel 6

¹⁶⁵ <https://www.nhri.no/2022/rapport-holdninger-til-samer-og-nasjonale-minoriteter-i-norge>

5. Rettslige vurderinger

5.1 Innledning

I dette kapittelet skal vi se nærmere på når antisemittisme, antisiganisme, antisamisme, rasisme mv. kan bli ansett for å være hatkriminalitet. Temaet er omfattende og i denne rapporten vil vi derfor bare redegjøre for noen hovedpunkter og enkelte særlige utfordringer som knytter seg til samer/urfolk og de nasjonale minoritetene. Fremstillingen er basert på boka *Hatkrim* (Spurkland, Kierulf, Hansen, Gyldendal 2023).

I Norge er hatkriminalitet vanligvis definert på denne måten:

«Hatkriminalitet er straffbare handlinger som helt eller delvis har bakgrunn i andres hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, og/eller nedsatte funksjonsevne»

Det følger av definisjonen at det bare er straffbare handlinger som vil regnes som *hatkriminalitet*. Diskriminering som er i strid med likestillings- og diskrimineringsloven, men som ikke er straffbar vil derfor ikke regnes som *hatkriminalitet*. Det samme vil gjelde handlinger og ytringer som bryter med moralske eller sosiale normer uten å være straffbare.

Det er viktig å være oppmerksom på at begrepet hatkriminalitet kan være sammenfallende med eller avvike fra andre begreper som brukes når man snakker om diskriminering, avhengig av hvilke definisjoner man bruker. Det at en handling eller ytring defineres som for eksempel rasistisk eller antisemittisk vil ikke nødvendigvis bety at den er en hatefull ytring eller faller inn under hatkriminalitet i rettslig forstand.

Hatkriminalitet omfatter fem ulike vernede grunnlag eller grupper. Hatkriminalitet som berører samer og/eller de nasjonale minoritetene vil alle ligge innenfor grunnlaget "hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse", ofte forkortet til "etnisitet". Det er ikke omtvistet at Norges nasjonale minoriteter og urfolk omfattes av denne kategorien vernede grunnlag/grupper.

Det er vanlig å dele hatkriminalitet inn i tre hovedgrupper. Den første gruppen er straffebestemmelser hvor en hatefull eller diskriminering handling inngår i gjerningsbeskrivelsen som et vilkår for straff. Straffeloven § 185 om hatefulle ytringer og § 186 om diskriminering faller i denne gruppen. Den andre gruppen er straffebestemmelser som beskriver handlinger som uansett er straffbare, men hvor hatefull motivasjon er særskilt nevnt som et moment og kan gjøre at den straffbare handling regnes som et grovt lovbrudd. I denne gruppen finner man strl. § 264 om grove trusler, § 272 om grov kroppskrenkelse, § 274 om grov kroppsskade og § 352 om grovt skadeverk. Den tredje gruppen er straffebestemmelser hvor hat eller diskriminering ikke er særskilt nevnt i straffebestemmelsen, men hvor den straffbare handlingen likevel kan ha sin bakgrunn i et av de vernede grunnlagene. Straffeloven § 266 om hensynsløs atferd er et eksempel på en slik bestemmelse.

Gruppe hatkriminalitet	Eksempler
Straffbare handlinger hvor en hatefull eller diskriminerende handling inngår som en del av gjerningsbeskrivelsen	§ 185. Hatefulle ytringer § 186. Diskriminering.
Straffbare handlinger hvor lovteksten nevner at de kan bli grove hvis det foreligger hatefull motivasjon.	§ 264. Grove trusler § 272. Grov kroppskrenkelse § 274. Grov kroppsskade § 352. Grovt skadeverk
Straffbare handlinger med hatefull motivasjon uten at lovteksten nevner dette.	§ 266. Hensynsløs atferd

Det finnes et begrenset antall rettsavgjørelser knyttet til hatkriminalitet mot samer og nasjonale minoriteter. Det som finnes omfatter noen eksempler på hatefulle ytringer om jøder¹⁶⁶ og enkelte avgjørelser om hatefulle ytringer mot samer.¹⁶⁷ Derimot er det ingen kjente avgjørelser om de øvrige nasjonale minoritetene. Det antas å være mørketall her.

Hatkriminalitet, og særlig spørsmålet om hva som er en straffbar hatefull ytring kan være vanskelig juss. utfordringer knyttet til tolking av ytringer og hensynet til ytringsfriheten gjør at det kan være utfordrende å trekke en tydelig grense for hva som er straffbart, og hva som "bare" er nedsettende uten å være straffbart. I det følgende skal vi kort beskrive noen av de rettslige utfordringene som særlig gjør seg gjeldende når temaet er hatkriminalitet rettet mot urfolk eller nasjonale minoriteter.

5.2 Nærmere om straffbar diskriminering

Straffeloven § 186 gjør det straffbart å nekte en person varer eller tjenester på grunn av personens etniske opprinnelse. Bestemmelsen har begrenset praktisk betydning. En av årsakene til dette er at bestemmelsen ikke omfatter to områder hvor diskriminering antas å skje ofte; ansettelse og kjøp av fast eiendom. Videre vil mange saker om diskriminering bli vurdert etter likestillings- og diskrimineringsloven og behandlet av Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda, og ikke bli anmeldt til politiet.

Tidligere i denne rapporten har vi nevnt saker hvor romer opplever å bli nektet å bo på campingplasser. Hvis romer nektes å bo på campingplasser fordi de er romer vil det være å nekte noen en tjeneste på grunn av personens etniske opprinnelse og dermed straffbart. Hvis en eller flere bestemte personer nektes adgang på et saklig grunnlag, eksempelvis at de personlig tidligere ikke har gjort opp for seg, eller ikke har fulgt ordensreglene på campingplassen, vil avvisningen skje på grunnlag av disse forholdene og ikke etnisitet, og dermed vil det ikke være et brudd på § 186 om diskriminering. Det vil ikke være adgang til å

¹⁶⁶ Se bl.a. Rt. 1977 s. 114 (Lektorsaken), Asker og Bærum tingrett 22. april 2002 (TAHER-2002-136), Rt. 2002 s. 1618 (Bootboys-saken), Rt. 2007 s. 1807 (Vigrid-saken), Borgarting lagmannsrett 22. juni 2015 (LB-2014-49903-2 – LB-2014-174730), Agder lagmannsrett 17. juni 2020 (LA-2019-139880), (Borgarting lagmannsrett 10. mai 2023 (LB-2023-23161 og Oslo tingrett 18. november 2015 (15-143986MED-OTIR/01),

¹⁶⁷ Se bl.a. Hålogaland lagmannsrett 24. mai 2019 (LH-2019-36965).

legge vekt på dårlige erfaringer med andre personer tilhørende samme gruppe, eller generelle oppfatninger om hvorvidt gruppen er gode campingjester eller ikke. Det er bare adgang til å legge vekt på dårlige erfaringer med de aktuelle personene. På samme måte er det heller ikke lov å nekte noen av de andre gruppene, som for eksempel romani/taterfolket, overnatting basert på gruppetilhørighet.

En særlig problemstilling oppstår når noen nektes vare eller tjeneste på grunn av frykt for at andre enn den som blir nektet, skal skape problemer. Et eksempel kan være en same med kofte blir nektet adgang til et utested fordi ordensvakten vet at det er mange med negative holdninger til samer inne på stedet og frykter derfor at disse skal lage bråk. Som utgangspunkt vil en nektelse som er begrunnet på denne måten være et brudd på strl. § 186. Bestemmelsen stiller ikke et krav om at nektelsen er begrunnet i negative holdninger til den aktuelle gruppen.

Eksempelene over viser at små nyanser i begrunnelsen for hvorfor noen nektes en vare eller tjeneste, kan være avgjørende for om nektelsen omfattes av § 186 eller ikke. Ytterligere noen eksempler knyttet til jøder:

Hvis en gruppe jøder nektes å leie et lokale fordi utleier har antipatier overfor jøder vil det være et klart brudd på § 186. Hvis utleieren derimot har dårlige erfaringer med akkurat denne gruppen jøder, eksempelvis fordi de tidligere ikke har betalt leien i tide, vil nektelsen ikke ha sin bakgrunn i at de er jøder og dermed ikke være straffbar etter § 186. Hvis utleier nekter å leie ut lokalet fordi det skal brukes til et støttearrangement for Israel, vil nektelsen være politisk begrunnet og rammes derfor ikke av § 186. Dette til tross for at deltakerne som deltar hovedsakelig er jøder. Hvis utleier nekter å leie ut lokalet fordi han frykter at personer med antipatier mot jøder vil ta seg inn i lokalet og begå skadeverk, vil det i utgangspunktet være et brudd på § 186. Men hvis det er et politisk arrangement, eksempelvis til støtte for Israel, og utleier frykter at palestinske aktivister vil ta seg inn, så vil nektelsen ikke ha sin bakgrunn i at leietakerne er jøder, og dermed ikke omfattes av § 186.¹⁶⁸

For politiet og påtalemyndigheten kan det være utfordrende å bevise at en nektelse av varer eller tjenester skjer på grunn av personenes etnisitet. Hvis den som nekter adgang viser til konkrete dårlige erfaringer med disse personene eller vikarierende argumenter (eksempelvis de ledige plassene er bortbestilt) kan det være vanskelig for politiet å bevise at det ikke er tilfellet. I slike situasjoner skal enhver rimelig og fornuftig tvil komme den mistenkte til gode.

5.3 Nærmere om vanlige straffbare handlinger som har sin bakgrunn i etnisitet

Noen straffebestemmelser skille mellom "vanlige" og grove overtredelser. I flere av disse bestemmelsene er hatefull motivasjon særskilt nevnt som et moment som kan gjøre at den straffbare handlingen regnes som et grovt lovbrudd. Eksempelvis er kroppskrenkelse alltid straffbart (strl. § 271), men kan regnes som grov kroppskrenkelse hvis den er "er motivert av fornærmedes hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse" (strl. § 272).

Hvis for eksempel en same eller en romer blir utsatt for vold, og volden ikke har noen annen motivasjon enn at personen er same/romer, vil det regnes som hatkriminalitet, og forholdet

¹⁶⁸ Denne problemstillingen er nærmere behandlet i Hatkrim (2023) pkt. 7.4.

kan etter en konkret vurdering bli regnet som grovt. I denne type saker er det ofte utfordrende å avdekke gjerningspersonens motivasjon, ettersom motivasjon ikke er direkte observerbart, i motsetning til selve volden. De fleste gjerningspersoner vil nekte for at volden er motivert av fornærmedes etnisitet, noe som gjør det utfordrende for politiet og påtalemyndigheten å bevise at det er tilfellet. Per i dag kjenner vi ikke til rettsavgjørelser hvor retten har lagt til grunn at motivasjonen har vært knyttet til at fornærmede har vært same eller tilhørt en av de nasjonale minoritetene.

Politiet har utviklet etterforskningsmetodikk som er egnet til å avdekke om det foreligger "hatefull" motivasjon eller ikke¹⁶⁹.

Krasniqi (2024) har skrevet en masteroppgave der hun har undersøkt hva domstolene vektlegger ved vurdering av hatefull motivasjon i hatkriminalitetssaker¹⁷⁰. I oppgaven har hun utviklet et verktøy for indikatorer som kan benyttes i vurderingen av motivet bak en handling i hatkriminalitetssaker. Verktøyet bygger på ulike indikatorer som kan gi en indikasjon på om motivasjonen er hatefull. Jo flere indikatorer som er til stede, desto sterkere grunnlag er det for å se nærmere på motivet. Dette verktøyet gir et nyttig rammeverk for å vurdere motivasjonen i slike saker og kan være et viktig hjelpemiddel for både politi og påtalemyndighet i etterforskningen av hatkriminalitet.

5.4 Nærmere om hatefulle ytringer

Den trolig viktigste bestemmelsen innenfor hatkriminalitet er strl. § 185 om hatefulle ytringer. Bestemmelsen har i dag følgende ordlyd:

«§ 185. Hatefulle ytringer

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring. Som ytring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik ytring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse
- b) religion eller livssyn,
- c) seksuelle orientering,
- d) kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller
- e) nedsatte funksjonsevne.»

Det er ikke rom for en nærmere gjennomgang av hva som omfattes av bestemmelsen i denne rapporten.¹⁷¹ Vi vil derfor fokusere på tre problemstillinger som har vist seg å være spesielt

¹⁶⁹ Herunder "tiltakskort"

¹⁷⁰ <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/handle/11250/3172963?show=full>

¹⁷¹ Bestemmelsen er inngående behandlet i Hatkrim (2023).

relevante i praksis, og kort belyse hvordan disse kan oppstå i saker som gjelder samer eller de nasjonale minoritetene.

5.4.1 Skillet mellom sak og person

Den første problemstillingen handler om skillet mellom sak og person. Strl. § 185 (og de øvrige bestemmelsene om hatkriminalitet) verner mennesker eller grupper av mennesker, ikke religioner, nasjoner, institusjoner, ideer eller liknende. Eksempelvis vil kritikk av islam, uavhengig av hvor krasse eller nedsettende ytringene er, ikke regnes som hatefulle ytringer. Nedverdiggende ytringer mot muslimer, kan derimot rammes av bestemmelsen om hatefulle ytringer. I den såkalte Løpeseddeldommen uttalte Høyesterett:

«Selv om domfeltes uttalelser om den islamske religion og kultur utvilsomt må føles krenkende av islamske innvandrere, og selv om uttalelsene indirekte kan tenkes å ramme denne folkegruppe på en slik måte som er beskrevet i straffelovens § 135a, kan bestemmelsen etter min oppfatning ikke forstås slik at den gjør meningsytringer av denne karakter straffbare». ¹⁷²

Skillet mellom sak og person er imidlertid ikke alltid skarpt eller enkelt å trekke, noe også Høyesterett ga uttrykk for i dommen:

«Jeg har i det foregående stilt opp mot hverandre på den ene side uttalelser om Islam som religion, om forholdene i islamske stater og om norsk innvandringspolitikk, som etter min oppfatning ikke kan rammes av straffelovens § 135a, og på den annen side uttalelser som mer direkte angriper de islamske innvandrere her i landet, og som etter omstendighetene vil være straffbare. Selv om jeg tillegger denne sonderingen en avgjørende betydning, er jeg klar over at det både generelt og i den konkrete sak kan være vanskelig å trekke en skarp grense mellom utsagn som faller i den ene og i den annen kategori.» ¹⁷³

Når det gjelder skillet mellom sak og person i ytringer som omhandler samer og nasjonale minoriteter eller temaer som har nær tilknytning til disse folkegruppene finnes det som nevnt lite rettspraksis Likevel er det enkelte typer ytringer hvor dette spørsmålet lett kan oppstå.

En type ytringer som er relevant i denne sammenhengen, er svært negative uttalelser om den politikken som angår disse gruppene. Ytringer som kun retter seg mot politikken, eksempelvis kritikk av særlige rettigheter som tilkommer den aktuelle minoriteten, eller kritikk av språk- eller kulturpolitikk som angår disse gruppene, vil ikke rammes av bestemmelsen. Men hvis ytringene (også) inneholder nedsettende kommentarer om samer eller nasjonale minoriteter, eller knyttes til forestillinger om negative egenskaper hos disse gruppene, vil man lett trå over grensen slik at ytringen kan bli straffbar etter § 185.

En særlig utfordring oppstår ved negative ytringer om reindriftsnæringen fordi dette er en næring som kun utøves av samer og som er en sentral del av identiteten til deler av den

¹⁷²Rt. 1981 s. 1305 (s. 1313). Merk at denne saken gjaldt den tilsvarende bestemmelsen i den gamle straffeloven; strl 1902 § 135a.

¹⁷³ Rt. 1981 s. 1305 (s. 1313).

samiske befolkningen. Krass kritikk av reindriftspolitikken isolert vil ikke være straffbar, eksempelvis uttalelser om at klimaet og annen næringsvirksomhet blir skadelidende fordi reindriftsnæringen har visse privilegier.

Men hvis slike ytringer kombineres med negative uttalelser om samer som folkegruppe vil det kunne gjøre ytringene straffbare etter § 185. Eksempelvis vil sterkt kritiske uttalelser om reglene for erstatning for rovviltskade være lovlige, men hvis slike ytringer kombineres med ytringer om at samer bare tenker på seg selv, vil karre til seg penger, utnytter systemet, lurer seg til uberettiget erstatning o.l. vil ytringene kunne være straffbare etter strl. § 185 om hatefulle ytringer¹⁷⁴.

Spørsmålet om skillet mellom sak og person kan også oppstå når nedsettende ytringer (også) har bakgrunn i konkrete konflikter, enten det er konflikter knyttet til eiendom, familiekonflikter eller andre konflikter. Sterkt nedsettende ytringer mot for eksempel en samisk familie/slekt alene fordi den som ytrer seg er i en privat konflikt med denne, vil ikke være hatefulle ytringer fordi ytringene ikke skjer "på grunn av deres" etnisitet, men på grunn av en privat konflikt. I likhet med eksemplene nevnt over vil slike ytringer lett kunne være iblandet negative karakteristikk av samer som folkegruppe, og dermed blir det krevende å trekke skille mellom sak og person.

5.4.2 Tolkningsutfordringer

Den andre problemstillingen vi vil trekke fram er tolkningsutfordringer. Alle potensielt hatefulle ytringer må tolkes før man kan ta stilling til om de rammes av § 185. Erfaringer viser at ulik forståelse av potensielt hatefulle ytringer er en stor utfordring. Det noen oppfatter som humor oppfatter andre som dypt krenkende, og samme utsagn kan bli oppfattet på vidt forskjellige måter. Et eksempel er slagordet "From the river to the sea", som noen oppfatter som en visjon om frihet, mens andre oppfatter det som en oppfordring til folkemord. Høyesterett har laget noen retningslinjer for hvordan ytringer skal tolkes i en rettslig sammenheng.

Utgangspunktet for tolkningen er hvordan den alminnelige tilhører eller leser vil oppfatte ytringen.¹⁷⁵ Det er altså ikke avgjørende hva den som ytrer seg selv har ment, eller hvordan den som rammes av ytringen, eller en tilfeldig tilhører, oppfatter den.

Høyesterett har videre gitt uttrykk for at uttalelser må tolkes i lys av de omstendighetene de fremsettes under. Høyesterett har brukt i flere saker brukt denne formuleringen:

«[Det avgjørende er] hvordan den alminnelige tilhører vil oppfatte utsagnet ut fra den sammenheng det er fremsatt.»¹⁷⁶

En ytring fremsatt i et satireprogram vil derfor måtte tolkes på en annen måte enn om samme ytring ble fremsatt i et debattprogram.

¹⁷⁴ Se kapittel 4.1, punkt 3 under antisamisme, om "samen som velferdsbyrde"

¹⁷⁵ Se bl.a. Rt 1997 s. 1821.

¹⁷⁶ HR-2020-2133-A (avsnitt 26). Se liknende uttalelser i HR-2022-1707-A (Jessheim stasjon) (avsnitt 22) og HR-2022-1843-A (Transpersondommen) (avsnitt 14).

Høyesterett har også sagt at det gjelder et forsiktighetsprinsipp ved tolking av potensielt hatefulle ytringer. I den såkalte Bootboys-saken uttrykte Høyesterett det slik:

«I forhold til straffbare ytringer må poenget være at man bare kan straffes for det man har uttalt, ikke hva man kunne tenkes å ha uttalt. Det følger etter mitt syn også av hensynet til ytringsfriheten at ingen bør kunne risikere strafferettslig ansvar ved at utsagn tillegges et meningsinnhold som ikke er uttrykkelig uttalt og heller ikke med rimelig stor sikkerhet kan utledes av sammenhengen.»¹⁷⁷

Når det gjelder tolking av potensielt hatefulle ytringer knyttet til samer eller de nasjonale minoritetene vil de tolkingsutfordringene som er beskrevet over lett oppstå. I dommen fra Hålogaland lagmannsrett fra 2019,¹⁷⁸ nevnt over, hevdet tiltalte at facebook-kommentaren om samer var ment som humor, men ble ikke hørt med dette.

En annen tolkningsutfordring som lett kan oppstå knytter seg til skillet mellom sak og person nevnt over. Negative ytringer om et tema, eksempelvis reindrift eller samisk politikk rammes ikke av strl. § 185, mens negative ytringer om samer som folkegruppe kan rammes av bestemmelsen. En tilsvarende problemstilling oppstår ved kritikk av den Israelske regjeringens krigføring på Gaza. Kritikk av regjeringens politikk eller enkeltpolitikere vil være ytringer om sak (politikk) og derfor ikke straffbar. Sterkt nedsettende uttalelser om *jøder* derimot, kan rammes av § 185. Tolkingsutfordringene oppstår når ytringene ikke skiller klart mellom sak og person, eksempelvis at noen omtaler den israelske regjeringen som "den jødiske regjeringen"¹⁷⁹ i Israel.

Ytterligere en tolkningsutfordring er når i utgangspunktet nøytrale betegnelser om en vernet gruppe brukes som et skjellsord – eksempelvis "jøde". Ordet "jøde" er i utgangspunktet nøytralt, men kan i noen sammenhenger brukes på en slik måte at det er ment nedsettende – og av mange vil oppfattes slik. Denne tolkingsutfordringen har ikke blitt behandlet av domstolene i ren form. Det finnes enkelte saker hvor personer er dømt for å ha brukt ordet "homo", men da har det alltid vært i kombinasjon med kraftuttrykk som "jævla".¹⁸⁰ De tolkningsprinsippene Høyesterett har etablert gjør at de negative assosiasjonene til ellers nøytrale begrep må være åpenbare for at det skal være aktuelt å vurdere dem som hatefulle ytringer.

I mange tilfeller er det åpenbart at en ytring kan oppfattes som nedsettende, men det kan være uklart om den som ytrer seg er negativ til den vernede gruppen eller til temaer som er knyttet til gruppen. På grunn av forsiktighetsregelen må politiet, påtalemyndigheten og domstolene ofte la tolkningstvilen komme den mistenkte eller tiltalte til gode når det er usikkerhet om hvordan ytringen skal forstås.

Ytterligere en utfordring knyttet til tolkning av potensielt hatefulle ytringer rettet mot samer eller de nasjonale minoriteter, er at noen ord og uttrykk kan oppleves som langt mer støtende av de som rammes av dem, enn av andre. Et eksempel kan være bruk av såkalte "hundefløyter" - tilsynelatende nøytrale formuleringer som, hvis man kjenner referansene, kan forstås på en helt annen måte, eksempelvis som en henvisning til Holocaust.

¹⁷⁷ Rt. 2002 s. 1618 (Bootboys-saken/Sjøliesaken) s. 1627.

¹⁷⁸ Hålogaland lagmannsrett 24. mai 2019 (LH-2019-36965)

¹⁷⁹ For utdyping av dette, se kap. 4.2

¹⁸⁰ Se f.eks. Oslo tingrett 19.08.2022 (22-073791MED-TOSL/03)

Et annet eksempel kan være ordet "fanteri", som har bakgrunn i en oppfatning om umoralske handlinger blant romani-/taterfolket. Mange vil ikke kjenne den historiske bakgrunnen for uttrykket og dermed ikke tolke det som noe negativt knyttet til romani-/taterfolket.

I forlengelsen av disse tolkningsutfordringene blir det et spørsmål om hvem som skal regnes som "den alminnelige tilhører". Spørsmålet kommer særlig på spissen for ytringer som er rettet mot en begrenset krets tilhørere som tolker ytringene i en annen kontekst enn det tverrsnittet av den norske befolkningen gjør. Vi kan tenke oss et leserinnlegg i en lokalavis på Finnskogen som omtaler skogfinner på en måte som oppleves svært krenkende hvis man forstår referansene i teksten. Skal man legge til grunn hvordan leserne av denne avisen vil forstå innlegget (med de negative referansene), eller skal man legge til grunn hvordan en gjennomsnittlig leser av en riksavis (som ikke forstår referansene) oppfatter innlegget?

Spørsmålet om hvem som er "den alminnelig tilhører" er i liten grad behandlet av domstolene. Vi kjenner ikke til saker hvor domstolene direkte har behandlet den problemstillingen at en gruppe som berøres av en ytring tolker den annerledes enn det gjennomsnittsinbyggeren i Norge gjør.

5.4.3 Terskel for hva som er hatefullt

Den tredje problemstillingen vi vil trekke fram når det gjelder hatefulle ytringer er hvor terskelen for hva som skal regnes for hatefullt ligger. Ordlyden i strl. § 185 gir liten veiledning for hvor grensen skal trekkes, og er derfor av flere foreslått presisert.¹⁸¹ Det er uomtvistet at terskelen for hva som skal regnes for en hatefull ytring etter strl. § 185 er høy.

Ytringer som "bare" er nedsettende, krenkende eller sårende kan være moralsk uakseptable, men vil ikke være straffbare. I en sak fra 2020 oppsummerte Høyesterett på følgende måte om hvor grensen går: «Det er med andre ord bare ytringer av "kvalifisert krenkende karakter" som rammes.»¹⁸² Høyesterett har i andre saker gitt uttrykk for at «det i rettspraksis generelt sett er etablert en rommelig margin for smakløse ytringer».¹⁸³

Høyesterett har i praksis etablert to ulike terskler for hva som skal regnes som en hatefull ytring, basert på hvor sterkt hensynet til ytringsfriheten gjør seg gjeldende. Den ene terskelen knytter seg til det man kan kalle politiske ytringer hvor hensynet til ytringsfriheten tilsier en høy terskel for straffeansvar. Den andre terskelen knytter seg til sjikanøse ytringer hvor hensynet til ytringsfriheten vektlegges i mindre grad. I HR-2020-2133-A uttrykte Høyesterett det slik:

«Sjikanøse eller rasistiske ytringer, i form av rene personangrep på utsatte enkeltpersoner eller grupper, nyter et helt beskjedent grunnlovsværn – om noe vern overhodet – i avveiningen mot diskrimineringsvernet, som også er en viktig menneskerettighet.»

og videre

¹⁸¹ Se Hatkrim (2023) pkt. 6.2.4 med videre henvisninger.

¹⁸² HR-2020-184-A, avsnitt 27. Se også HR-2020-2133-A, avsnitt 41; HR-2020-185-A, avsnitt (19); Rt. 2007 s. 1807; Rt. 2002 s. 1618; Rt. 1997 s. 1821 (s. 1826); Rt. 1984 s. 1359 (s. 1363); Rt. 1978 s. 1072 (s. 1076);

¹⁸³ Se bl.a. Rt. 2012 s. 536, avsnitt (32).

«Ved slike ytringer tilsier tvert imot de hensyn som ligger til grunn for det rettslige vernet av utsatte enkeltpersoner og grupper, at terskelen for straffansvar i § 185 ikke må settes for høyt».¹⁸⁴

Dette skillet medfører en ekstra rettslig usikkerhet fordi man i tillegg til å vurdere om et utsagn kan karakteriseres som kvalifisert krenkede også må vurdere om konteksten hvor ytringen blir fremsatt er politisk eller sjikanøs.

6.Fornorskningens betydning og effekt i dag

Fornorskningspolitikken og dens etterdønninger gjenfinnes i minoritetsgruppene også i dag. Det kan være gjennom skepsis til staten, skepsis mot politiet, i sorg over tap av språk, landområder og kultur. Overgrep har gitt familietraumer, og det har ført til brutte familier, og oppvekst på barnehjem. Det sees på individnivå, og på gruppenivå. Men – det sees også i stolthet, i betydningen av å forsvare det som er igjen, og engasjement for gjenoppretting av tapt kultur.

Noe av dette kan gjenfinnes i det arbeidet som gjøres av gruppene selv, blant annet på nettstedet *Suodji*¹⁸⁵. Dette er en veileder med fokus på hva samehets er og hvordan man kan håndtere dette. Den veileder også rundt samisk helse og minoritetsstress. Siden vektlegger formidling av kunnskap om samisk historie, språk og kultur for å bygge opp igjen mye av det som gikk tapt i fornorskingsprosesser. Dette har også sannhets- og forsoningskommisjonen pekt som en viktig del av forsoningsarbeidet, og myndighetene har vektlagt dette også opp mot de andre gruppene. Det at staten støtter arbeidet til de mange museene er en viktig del av å ta ansvar for de overgrep som er begått. Viktige bidragsytere her er som Latjo Drom utstillingen på Elverumsmuséet, Ruija Kvenmuseum, de jødiske museene i Oslo og Trondheim, og de mange samiske museene. Skogfinnemuseet på Finnskogen får nå et stort nybygg for nettopp å formidle kunnskap og ivareta stolthet, kultur og historie.

Konsekvensen av de mange overgrepene ble også at mange valgte å tie om sin minoritetsidentitet. På denne måten er det fremdeles mange i dag som ikke vet at de har samiske røtter, eller er av taterslekt, fordi det ikke ble snakket om. Skammen ble internalisert. Språk ble borte. Det er derfor mange som ikke kan snakke eller forstå forfedrenes språk. Personer som oppdager at de har bakgrunn fra en av de nasjonale minoritetene, eller urfolk, kan ha et sterkt ønske om kunnskap, og å ta både språk og kultur tilbake.

Sannhets og forsoningskommisjonen fikk 218 personlige historier fra nålevende personer som har kjent konsekvensen av språkpolitikken. Den vedvarte langt opp i vår tid. Det er for eksempel en fortelling om lærerinnen som slo med pekestokken når man ikke kunne svare på mattestykket: *"Jeg visste jo hva det het på kvensk, men ikke på norsk, og bad til Gud om at hun måtte ikke komme til meg"*. Eleven som forteller ble ikke bønnhørt¹⁸⁶. Det er mange vonde historier om barn som måtte reise fra familien til internatskoler, bare 7 år gamle: *"Å gå*

¹⁸⁴ HR-2020-2133-A (avsnitt 41–42).

¹⁸⁵ www.suodji.no

¹⁸⁶ Dokument 19 (2022-2033) Sannhet og Forsoning, side 276.

på internatskole innebar å reise fra familien og hjemmet. Mange samiske og kvenske elever kom til en skole hvor morsmålet dere sikke ble forstått, og der de ikke forstod skolens språk. Møtet var ofte brutalt.¹⁸⁷ Det fortelles videre at mange opplevde å miste kontakt med egen familie, og det ble tydelig at samisk kultur og språk ikke hadde noen verdi. Det var det norske som ble det eneste gjeldende.

Mange holder tilhørigheten skjult også i dag. Arrene fra fortiden er så store og vonde at man velger å ikke være åpen.

En annen konsekvens er at sårene ikke har grodd, og når det da kommer nye opplevde overgrep – som å bli nektet adgang på campingplass, eller Fosen-saken, eller jødehets med røtter til 1920-tallets retorikk i avisens kommentarfelt – så slår det ekstra hardt inn. Denne type saker har et bakteppe som gir resonans.

I og med at staten var overgriper, har staten også et klart ansvar i forsoningsarbeidet. Noe av dette ansvaret handler om å kjenne historien, og dermed også ha en forståelse av hvorfor noen ord, uttrykk, omtaler og hendelser slår inn ekstra hardt.

Slike triggere kan være:

- Påstander om at samer ikke har rett på landområder, at de er undermåls og ikke i stand til å forstå for eksempel næringslivsinteresser
- At man aldri kan stole på en kven, at de ikke har rett til å oppholde seg i Nord
- At jøder er pengegriske folk som vil styre verden, eller rotter som ødelegger Europa innefra
- At romer ("sigøynere") er løgnere som man aldri kan stole på
- At romani/taterfolket er oppfarende drukkenbolter som ikke er i stand til å ta vare på seg selv eller sin familie
- At skogfinner snakker rart, lukter vondt

Slike forestillinger har lange historiske røtter og har i fortiden ført til utryddelse av kulturer og språk i Norge, og i verste fall også utryddelse av mennesker.

Noe som er felles for samer, jøder, romer og romani/taterfolket, er at selv om de har status som nasjonal minoritet/urfolk i Norge – så er det utstrakt kontakt med mennesker av folkegruppene som bor i andre land. Det innebærer at antisamisme i Sverige, eller Russland, også påvirker norske samer. Det er også utstrakt kontakt mellom ulike urfolksgrupper på tvers av kontinenter, så når norske oljeselskaper står i konflikt med urfolksgrupper i Canada og eller USA, så berører det også norske samer.

På samme måte: Når politi i Sør Europa rydder rom-leire i Ungarn, Romania, Bulgaria for romer – så vet mange norske romer om dette, i det øyeblikket politiet ankommer leirene.

Konflikten mellom Israel og Palestina – og hvordan dette påvirker jøder i hele Europa, og USA, det får en direkte konsekvens på norske jøders liv.

Urfolk, og også Norges nasjonale minoriteter, sitt forhold til myndighetene, kan derfor ofte ha et mer globalt preg enn det som er tilfelle for majoritetsbefolkningen. Dette er delvis også

¹⁸⁷ Dokument 19 (2022-2033) Sannhet og Forsoning, side 275

fordi, som vi har sett, samtlige av disse gruppene har opplevd overgrep, også fra norske myndigheter.

Det å ha kunnskap om minoritetsstress, og hvordan historien lever i nåtidens kropper, er derfor viktig kunnskap i forsoningsarbeidet. Politiets ansvar i dette arbeidet er å kjenne egen historie opp mot disse gruppene, men også å ta den hatkriminalitet som i dag rammer dem, på alvor. Det er et mål for denne rapporten å bidra inn i det arbeidet.

Referanseliste

Artikler/Bøker

Banik, Vibeke Kieding (2024): *Nasjonale minoriteter i Norge* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 4. september 2024 fra https://snl.no/nasjonale_minoriteter_i_Norge

Banik, Vibeke Kieding (2017): *Avvisning, pragmatisk aksept og inkludering*, i Plesner, Brandal og Døving (red) (2017): *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900-2016*, Cappelen Damm akademisk

Berg-Nordlie, Mikkel (2024): *En kort introduksjon til samenes historie*. Cappelen forlag

Berg-Nordlie Mikkel (2022): *Norsk antisamisme i historie og nåtid*. I Døving (red): *Rasisme. Fenomenet, forskningen, erfaringene*. Universitetsforlaget

Berg-Nordlie, Mikkel; Tvedt, Knut Are (2024): *Alta-saken* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 4. september 2024 fra <https://snl.no/Alta-saken>

Berg-Nordlie, Mikkel; Tvedt, Knut Are: *Alta-saken* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. januar 2025 fra <https://snl.no/Alta-saken>

Bielenberg, Tore-Jarl 2012): *Roma sigøynere i går, i dag , i morgen* Marxist forlag

Brattvåg, Hildegunn (2007): *Folk fra Romania som tigger i Norge*. Rapport fra Kirkens bymisjon2007

Bruland, Bjarte (2010): *Norske jøder- historie og kultur*, i Moen og Lund (red)(2010): *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag

Brustad, J. A. S., Lien, L., Rosvoll, M. S., & Vogt, C. E. (2016). *Et uønsket folk: Utviklingen av en "sigøynerpolitikk" og utryddelsen av Norske Rom 1915-1956*. Cappelen Damm

Bull, Kirsti Strøm (2024): *Vitenskapens rolle i fornorskningstiden*, Nytt norsk tidsskrift, volum 41 utgave 2

Dokument 19 (2022–2023) *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen, Oslo 2023

Duolljá, Svern-Egil Knutsen; Gaski, Harald; Theil, Rolf: *samisk* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 3. mars 2025 fra <https://snl.no/samisk>

Døving, Cora Alexa (2017): *Storsamfunnet og minoritetene, før og nå*, i Plesner, Brandal og Døving (2017) *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*, Cappelen Damm akademisk

Døving og Moe (2014): *Det som er jødisk. Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme*, HL-senteret 2014

Emberland, Terje (2005): *Antisemittismen i Norge 1900-40*, i Eriksen m.fl. (2005) *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Damm&Søn,

Eriksen, Trond Berg, Harket Håkon og Lorenz Einhart (2005): *Jødehat, antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Damm&Søn

Forsgren, Arne, Minken, Anne (2024): *Kvener* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 21. oktober 2024 fra <https://snl.no/kvener>

Hansen, Ketil Lenert og Skaar Sara With (2021) *Unge samers Psykiske helse*, Rapport UIT

Hansen, Ketil Lenert (2016): *Selvopplevd diskriminering av samer i Norge*, i Rapport 01/2016, *Samiske tall forteller*, Sami Allaskuvla

HL-senteret, Rapport: Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2024, september 2024

Hvinden, Bjørn (2000): *Romanifolket og det norske samfunnet*, Fagbokforlaget

Kaveh, Chalak (2017): *Statens kamp mot "omstreiferuvæsenet – politiet og domstolenes praktisering av lovverket overfor "tater" og "sigøynere" 1900-1960*. I Brandal, Døving og plesner (red)(2017) *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk 1900 til 2016*, Cappelen Damm akademiske

Kjeldstadli, Knut (2010) *Fra innvandrere til minoriteter*, i Lund og Moen (red)(2010) *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag

Kraft, Siv Ellen; Fonneland, Trude; Knudsen, Jan Sverre; Berg-Nordlie, Mikkel (2024): *Runebomme - samiske trommer* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 4. november 2024 fra [https://snl.no/runebomme - samiske trommer](https://snl.no/runebomme_-_samiske_trommer)

Krasniqi, Abetare (2024) *Hatefull motivasjon: En kvalitativ dokumentanalyse av hva domstolene vektlegger når de tar stilling til hatefull motivasjon*, Masteroppgave PHS

Kyllingstad, Jon Røyne (2023): *Rase – en vitenskapshistorie*. Cappelen Damm

Kyllingstad Jon Røyne (2021): *Undersøkelse av fysisk antropologisk forskning på samer kvener og skogfinner. Når og hvor har slik forskning funnet sted og hvem var gjenstand for den?* Ekstern utredning til sannhets og forsoningskommisjonen, del 1

Kyllingstad Jon Røyne (2022): *Undersøkelse av fysisk antropologisk forskning på samer kvener og skogfinner, med vekt på norske myndigheters rolle*. Ekstern utredning til sannhets og forsoningskommisjonen del 2

Ljosdal, May-Lill (2024): *Livet bak de lappede seil. Historien om lyrikeren og tateren John Ljosdal* (Eget forlag)

Lund, Anne Bonnevie og Moen, Bente Bolme (red)(2010) *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag

Minken, Anne: *romani - folkegruppe* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 3. mars 2025 fra https://snl.no/romani_-_folkegruppe

Nesholen, Birger (2010): *Skogfinnene i Norge – historie og kultur*, i Moen og Lund: *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag

Niemi, Einar (2010): *Kvenene, Nord Norges finner. En historisk oversikt*. I Moen og Lund (2010): *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag 2010

Niemi, Einar (2017). *Fornorskningspolitikken overfor samene og kvenene*, i Brandal, Døving og Plesner (red) (2017): *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900-2016*, Cappelen Damm akademisk

NIM-rapport 06/2022: *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge, 2022*, NIM Rapport 06/2022

Nissen, H. (2017), *Sterilisering av taterjenter*. Statsarkivet i Trondheim. NDLA.

NOU 2007:14, *Samisk naturbruk og retts-situasjon fra Hedmark til Troms – Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. Del 8 skrevet av Bård A.Berg,

NOU 2015:7: *Assimilering og motstand - Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag*. Kommunal og distriktsdepartementet.

Olsen, Torjer Andreas (2022): *Dekolonialisering som perspektiv på rasisme. Et samisk eksempel*. I Døving (red)(2022): *Rasisme. Fenomenet, forskningen, erfaringene*. Universitetsforlaget

Pettersen, Karen-Sofie (2015): *Tatere: Misjon og tvangsassimilering*, i Ute er det kaldt – om romer i Norge. Tiltaket for rom, Oslo 2015

Plesner, Brandal,Døving (red)(2017): *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900-2016*, Cappelen Damm akademiske

Reusch, Marianne; Eriksen, Gunnar (2025): *Alders tids bruk* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. januar 2025 fra https://snl.no/alders_tids_bruk

Rosvoll, Maria og Bielenberg, Natalia (2012): *Antisiganisme, stereotypier og diskriminering av rom*, HL-senteret temahefte nr. 14, 2012

Rosvoll, M., Lien, L., & Brustad, J. A. (2015). *"Å bli dem kvit": Utviklingen av en "sigøynerspolitikk" og utryddelsen av Norske Rom*. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.

Simonsen, Ketil Braut (2023): *"I skyggen av holocaust, antisemittisme i norsk historie 1945-2023"* Humanist forlag 2023

Skogvang, Susann Funderud (2025a): *ILO-konvensjonen om urfolk og stammefolk* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. januar 2025 fra https://snl.no/ILO-konvensjonen_om_urfolk_og_stammefolk

Skogvang, Susann Funderud (2025b): *Sameparagrafen* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. januar 2025 fra <https://snl.no/Sameparagrafen>

Spurkland, Kai; Kierulf, Anine; Hansen, Ingjerd (2023): *Hatkrim*, Gyldendal forlag

Stylegar, Frans-Arne (2024): *Kjelmøyfunnene* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 16. september 2024 fra <https://snl.no/Kjelm%C3%B8yfunnene>

Svendsen, Åsmund (2024); *Norsk biografisk leksikon*; Berg-Nordlie, Mikkjel: Yngvar Nielsen i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 4. november 2024 fra https://snl.no/Yngvar_Nielsen

"Ute er det kaldt – om romer i Norge" Tiltaket for Rom, Oslo 2015

Østhaug, Mari (2010): *Taterne et reisende folk mot en ny tid*, i Moen og Lund (red): *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, Tapir akademisk forlag 2010

Nettsider/Podcaster

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/id1404/>

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/grunnlaget-for-samepolitikken/id87039/>

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/hvem-er-urfolk/id451320/>

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtspalte/minoritetssprakpakta/id86936/>

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/hvem-er-urfolk/id451320/>

<https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/1825-hesteforbud-for-omstreifere.html>

<https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=171065%26sek=26947%26scope=0>

<https://samiskeveivisere.no/article/jordloven-for-finnmark-samer-matte-forlate-spraket-for-a-fa-kjope-jord>

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/53145/1/RAPPORT_R_603.pdf

www.kjennoss.no

<https://www.ruijan-kaiku.no/her-kan-du-folge-direktesendingen-fra-niemis-foredrag/>

<https://nordregio.org/research/saa%CA%B9mijannam-the-skolt-sami-land/>

<https://reinfakta.no/om-reinfakta-no/>

<https://www.nrk.no/sapmi/fremrykningshypotesen-har-hatt-katastrofale-konsekvenser-for-sorsamene-1.16675299>

<https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/-utrolig-at-det-finnes-folk-som-er-sa-primitive-1.12300155>

https://www.nrk.no/sapmi/sameforeningsleder-etter-17.-mai-hets-av-samer_-_-anmeld-alt-til-politiet-1.13523329

<https://www.fvn.no/nyheter/lokalt/i/Xqke7n/jeg-foelte-meg-rett-og-slett-som-et-sirkusdyr>

<https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/rapport-om-sterilisering-2021-2023--status-og-utvikling/rettslig-grunnlag-og-praksis/steriliseringsloven-av-1934>

<https://hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/nazi-persecution/the-roma-genocide/>

NRK Nett TV, Programmet Grosvold, 11 april 2008,

<https://www.kun.no/podkast/samehets>

Podcast med Dag Raaberg, *Skogfinsk kultur og historie i Norge* , Likestillingspodden Sesong 2 episode 12

www.suodji.no

Lover

[Rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter - regjeringen.no :
https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/euoparadets-rammekonvensjon/euoparadets-rammekonvensjon/id2362518/](https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/euoparadets-rammekonvensjon/euoparadets-rammekonvensjon/id2362518/)

[ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater - regjeringen.no.](#)

[Kongeriket Noregs grunnlov - E. Menneskerettar - Lovdata, §108](#)

[Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold \(sameloven\) - Lovdata,](#)

Lov om straff (Straffeloven)